

A SIÓFOKI ZSIDÓSÁG TÖRTÉNETE

MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF

Siófok a Balaton szélesebb keleti medencéjének közepe táján, a Sió torkolatánál fekszik. Északról a Balaton, keletről a Mezőföld szélét képező hullámos fennsík, délről és nyugatról a Balaton déli oldalára jellemző szelíd lejtésű domborok határolják.

A helység a felszínen lévő pannóniai rétegekre, s a Balaton partján később kialakult „turzások”-ra települt. Lakói kiválasztották a szárazföld s a Sió-torkolat közötti nedves, mocsaras vidékből azokat a területeket, ahol az ősi község majd a fürdőtelep felépülhetett. Vagyis a mai Siófok területe geológiai, hidrológiai és egyéb szempontok alapján is a nagy kiterjedésű terület fontos geográfiai központja volt.

Siófok környéke már a történelem előtti időkben, a csiszolt kőkorszakban lakott volt. Balatonújhely területén, a délre fekvő dombor lejtőin: szövés-fonáshoz használt orsógombokat, agyagból égetett tűz-lábakat, hálónéhezékeket, s különféle pattintott kőszközöket találtak. A város mögött alacsonyan elterülő ún. „Sziget”-dűlő a bronzkor emlékeinek értékes tárháza. Innen nagyméretű urnák, mellékletül kisebb edények, tálak, bronzkardok, véséssel díszített török, bronz sarlók, karperecek kerültek napvilágra.

A rómaiak korában is lakott hely, *Sextus Aurelius Victor* III., IV. századból származó feljegyzései bizonyítják, hogy *Galerius* császár a jelenlegi Siófok területén a „Lacus Pelso” – a Balaton – ingoványos részének lecsapolására 292-ben zsilipet építtetett és erdőket irtatott ki. Az egész környéket a Balatontól a Dunáig feleségéről, „*Valeria*”-ról *Diocletianus* leányáról nevezte el.¹

A zsidók magyar földön – Pannóniában – a rómaiak idején telepedtek meg. A légiók nyomában jöttek, többnyire a szíriai Emesából. A Duna vonalán és a Dunántúlon sírkövek és szimbólumaikkal ellátott tárgyak őrzik emléküket. Zamárdiban – az avar temető átátása során – Chanukka ünnep kedvelt játéka, a „trenderli” került elő ölből.²

A magyarországi zsidóság települési viszonyaira jellemző, hogy az ország jelentős útvonalai mentén (Esztergom, Buda, Székesfehérvár, Pozsony, Győr) alakultak először zsidó közösségek.

A XVIII. század folyamán Siófokon a veszprémi káptalan a boltokat árendás görögöknek szokta kiadni. 1753. április 20-án is a Veszprémben lakó *Fülöp Mihály* köt szerződést, – aki görög kereskedő volt – és kötelességévé tette, hogy árucikkkel Füle, Fokszabadi, Ságvár, Nagyberény és Kiliti községeket

köteles ellátni. Rajta kívül Siófokon és Kilitin más nem foglalkozhatott bolti cikkek árusításával.³

Ha a forrásanyagokat kutatjuk a legrégebbi összeírás: 1812-ben 8, 1841-ben 12 családot mutat ki.⁴

Siófokon csak a XIX. század elején jelenik meg a zsidó kereskedelem. 1825. április 10-én a „siófoki boltsház *Schrenk* zsidónak árendába kiadatik, – írja a szerződés – úgy, hogy ő azon házban lakván abban minden boltbeli portékákat; dohányt, pálinkát, vasat, sőt, gyertyát, szappant és több efélét árulhasson. Törkölnök kiégetése is neki által adatik úgy, hogy a szegény embernek becsületesen kiégetvén a törkölt 3/4 részt visszaadja, 1/4 levonás maga bére. 11 hold és fél helyhez való rét, melynek addig is a bolthoz tartoztak, tovább is birásában hagyatnak. Össz bér évenként 200 forint ezüst pénzben, vátó cédulákban pedig 6 forint. Épületet is ő köteles gondozni, tűzre való fája ugy leszen, ha vesz.”⁵ Siófok kereskedelmét ebben az időben még ez az egy bolt bonyolította le.

1828-ban telepedik le Siófokon *Muth Mátyás* „árendás zsidó”, akinek öt fia (*Mór, József, Simon, Ádám* és *Sándor*) is Siófokon maradt, s e család adta a magvát az 1875-ben alakult hitközségnek.⁶

Az 1863-as év jelentős eseményt jelez Siófok történetében. Megépítik a Budapest–nagykanizsai vasútvonalat, amelyen Siófok volt az első, a fővároshoz legközelebb eső balatoni község, ahol megállt a vonat. Sokan felismerik, hogy Siófok partja és selymes „fövénye” fürdésre minden korosztály számára kiválóan alkalmas. Siófok hőskorában, a hajdani település fejlesztésében kiveszik részüket az idetelepült zsidók is. Méltán jósolhatta meg Eötvös Károly: „*Minden jel oda mutat, hogy Siófok a jövőnek kegyeltje...*” A Déli vasút megépültével egyidőben megkezdődött a Siószabályozás, s ezzel a fürdőtelep kialakulása.

Az 1865. év nevezetes forduló a helység életében. Az alig 200 házból álló 1500 lakost számláló község vásártartási jogot nyert és így mezővárosi rangra emelkedett. Március 26-án, az első országos vásár napján nagy ünnepséget tartottak: a vásártéren egy magas állványról tíz akó bort folyattak le és ezer zsemlyét szórtak szét a népeknek.⁷ Piacá élénk, gabonaforgalma jelentékeny. A Sión 4–500 akónként hordják fel a szekszárdi borokat. A város gazdasági életében aztán oly jelentős szerepet játszó zsidók beszívargása ekkor vált erőteljesebbé és a XIX. század derekára, a zsidók emancipálását kezdeményező 1848-as törvények (XX. tc.), majd az emancipációt kimondó

A SIÓFOKI ZSIDÓSÁG JELES ALAKJAI

Dr. Révész Géza pszichológus, professor
(Siófok, 1878. XII. 9. – Amszterdam, 1955. VIII. 18.)

Kálmán Imre világhírű orerettkomponista
(Siófok, 1882. X. 24. – Párizs, 1953. X. 30.)

Dr. Friss Emil ügyvéd, a Siófok és Vidéke című
helyi újság felelős szerkesztője és kiadója.
(Ismeretlen felvétel 1921. Hollósy László reprodukciója.)

Dr. Lukács Károly természettudományi kutató,
néprajztudós, a siófoki múzeumalapító.
(Balatonboglár, 1882. V. 13. – Budapest, 1954. V. 23.)

1867. évi XVII. tc. megjelenésével Siófok jelentős számú, szinte kizárólag kereskedéssel foglalkozó zsidó lakossal rendelkezett. Siófok zsidósága kezdetben kereskedőként, regálébérlőként (korcsmák, fogadók, csapszékek bérléte) és fuvarozóként kapcsolódott be a siófoki és környékbeli gazdasági életbe, az árucserébe. 1868-ra a piaci forgalom rohamos növekedésének következtében mintegy 30 zsidó család választotta Siófokot lakóhelyéül, s így 70 kereskedő élt városunkban.⁸

A siófoki izraelita hitközség 1875-ben alakult, míg a helybeli hittestvérek adakozásából épült zsinagóga 1878-ra épült fel. A gyülekezet első rabbija: *Dessauer Mór*, első elnöke pedig *Fleischman Ignác* volt. Siófokon, az anyanyelv iránti szeretet és felelősség szép példája, hogy az alapítás évében egy tanerős, két tantermű, magyar tanítási nyelvű iskolát működtettek, amelynek *Rónai Adolf* volt ötven éven át buzgó tanítója.⁹ Hasonlóképpen a szomszédos Ádándon is alakult zsidó iskola, ahol *Lőw Jeromos*, a neves Lőw-dinasztia leszármazottja volt a rabbi.

A siófoki zsidó iskola nagyon jó hírnévnek örvendett, minden szülő szívesen adta ebbe az iskolába tanulni a gyermekét. A gyermeklétszám jóval kevesebb volt, mint a katolikus iskolában és a tárgyi feltételek is jobbakk voltak. *Rónai Adolf*, ha kellett, „polgárra” készítette fel (megjegyezzük, hogy *Sámuel Aranka* is foglalkozott ilyen irányú felkészítéssel), s az iskolában az előírt tantárgyakon kívül német nyelvet és könyvelést is tanított. Kiváló tanító volt; pontos, szorgalmas és lelkiismeretes. Haladó szellemére jellemző, hogy felekezeti különbség nélkül vette fel tanulóit és szívesen tanította őket.

Tanítványai között említhetjük: *dr. Révész Gézát*, a nemzetközi hírű pszichológus professzort, (*Alexander Bernát* vejét), *Kálmán* (Koppstein) *Imrét*, a kiváló zeneszerzőt, *Korcsmáros Nándor* író, *Révész-Ferrymann Ferenc* festőművészt; továbbá *Sámuel Adolf* leányai, *Hirsch*-család, *Bagó Gyula*, *Csepeli József*, *Burg Andor*, *Fischer Jenő*, *Glancz Gusztáv*, *Nathán Mór*, *Klein Simon* és *Fókásy László* tanítványokat, akik Rónai „tanár úrtól” kapták életre szóló indíttatásukat. Későbbi tanítványai közül a következőket említhetjük meg: *Bruckner Alajos*, *Kaszner László*, *Nagy Imre*, *Winger Gizella*, *Kiss József*, *Bányai János*, *Rothschild Imre*, *Fodor József*, *Vargha Zoltán*, *dr. Timár Gyula*, *dr. Kovács András*...

A zsidó iskola fennállásának első 50 évére *Rónai Adolf* szellemisége nyomta rá a bélyegét.¹⁰ Az iránta való mély tiszteletet jelzi, hogy tanítványai anyagilag is hozzájárultak siófoki sírkövének elkészítéséhez és felavatásához, amelyen ezt olvashatjuk: „*Rónai Adolf* 50 évig volt hitközségünk tanítója és szellemi vezére. Tetteiben csak a szeretet vezérelte, ezért áldásos életében szeretetet kapott. Gyászolja szerető családja. Kegyeletük jeléül emelték hálás tanítványai, tisztelői (1859–1932)”. Mivel a második világháború idején az iskola dokumentációja teljesen megsemmisült, a zsidó iskola belső szellemi légkörét csak az egykori tanítvá-

nyok visszaemlékezéseiből ismerhetjük meg. „Az iskolának, amikor én jártam, 53 tanulója volt és csak egy tanterem volt használatban. *Rónai Adolf* mellett volt egy hittanár is, *Klein Józsefnek* hívták. *Rónai* a német nyelvet második osztályban már tanította, tökéletesen. Aki azt akarta, hogy a fia továbbtanuljon, az ebbe az iskolába adta. Rónai kiváló ember volt, szigorú tartott, de mindenki nagyon szerette. Katolikus és református családok gyerekei egyaránt jártak ide, például a református *Farkas* építész – kinek népes családja volt – minden gyermekét a zsidó iskolába járatta. Polgárit tanított, Veszprémben vizsgáztatott, az özszes tárggyal foglalkozott. Evégett is sokan jártak hozzá. *Rónai Adolf* hihetetlen memóriával rendelkezett. Szigorú, sokoldalú ember volt. Akit a Rónai tanár úr tanított, mindenhová felvették!”¹¹

Siófokon 1912–1922-ig *Sámuel Aranka* nyitott egy magánóvodát, amelynek a helyén később községi óvoda létesült.¹²

Ez időben fokozatosan alakultak meg a hagyományos egyesületek, mint például a Chevra, valamint annak idején a Menóra.

I. *Chevra Kadisa*, 1875-ben alakult *Dessauer Mór* főrabbi szervezésében. Ő hatalmas munkát végzett; igazi emberszeretettel és áldozatvállalással mind a gyászszertatások, mind az élőkrol való gondoskodás terén, segítséget nyújtott mindenkinek, aki rászorult. A Chevra vezetője mindenkori hitközségi elnök is volt, tehát a Chevra Kadisa a hitközség belső intézményeként működött. Kiemelkedő vezetői között tarthatjuk számon többek között *Fischer Jákobot*, *Hirsch Mórt*, *dr. Friss Emil*t, *Braumann Józsefet*, *Rabin Zoltánt* és *dr. Ney Józsefet*.¹³

II. A *Siófoki Izraelita Nőegylet* 1880. január 1-jén alakult és főként szociális ügyekkel foglalkozott; hivatása volt a szegény családok támogatása. Az özvegyek és árvák támogatására számos jótékony célú, *műsoros összejövetelt* rendeztek. Nagy jelentőségű társadalmi esemény volt a zsidóság számára a hagyományos nőegyleti *Purim bál*, amelyet a *Balaton étteremben* tartottak, és valláskülönbség nélkül látogatták a siófokiak. Ilyenkor minden zsidó ház asztalán ott állt a sülttészta mellett a cukor és a narancs. Az ünnep lényeges eledele a *kindli* (diós sütemény), amely úgy nézett ki, mint a pozsonyi kifli, csak „gyerek formájú” volt. Volt sok mézes sütemény is. A másik jellegzetes süteményt *bódás*-nak, *bordás*-nak nevezték. Ez piskótaszerű sütemény volt. Úgy ették, hogy borba mártogatták. A leglényegesebb az volt, hogy mindenki sütötte ezeket a süteményeket és egymásnak küldöztették egy tálon. Azt úgy hívták, hogy *slách monesz*. Ajándékot jelent.¹⁴

III. A *Zsidó Leányegylet* hasonló célt szolgált, mint a Chevra Kadisa. Pártfogolta, összetartotta a tagságot, ezenkívül ünnepélyeket, teadélutánokat rendeztek.

IV. A *Zsidó Ifjúsági Egyesület* pedig önképzőszerűen működött, tevékenységüknek irodalmi, szépirodalmi jellege volt. Az egyesület biztosította a fiatalok művelődését, szórakozását, sportolását; a fiatal emberek

összejöttek, beszélgettek, dominóztak, sakkoztak, táncoztak, színelőadásokat tartottak.¹⁵ *Goldberger Pál*, az izraelita iskola tanítója 1934-ben megszervezte a Kiss József Ifjúsági Kört, amelynek keretében számos műkedvelő előadást is rendezett. Az ifjúsági egyesület utolsó nagyszerű rendezvénye 1944. március 8-án volt, amelyben minden korosztály szerepelt, a műsor forgatókönyvírója, és rendezője *Dorogi Ferenc* tanító volt.

A fürdőélet nagyarányú fejlődésnek indult miután *Glatz Henrik* (Glatz Oszkár festő édesapja) által alapított „*Siófok-Balatonfürdő Rt*” 1893. július 18-án ünnepélyesen megnyitotta a Siófok gyógyfürdőt. Nem véletlenül jósolhatta meg *Preysz Gusztáv*, hogy „Siófok nemcsak mint gyógyhely, hanem kedvező fekvésénél, s kitűnő vasúti és hajózási összeköttetéseinél fogva mint kirándulási hely is igen kies, s fejlődése kétségkívül rövid idő alatt még nagyobb lendületet fog venni.”¹⁶

Jellemző a Balaton-táj megejtő és ihlető vonzerejére, hogy az első villatulajdonosok jórésze festőművész volt. Ennek köszönhető az, hogy az 1880-as években Siófokon egy „festőtelep” is létesült. *Thán Mór*, *Vágó Pál* (1888), *Feledi-Flesch Tivadar* (Zichy Mihály veje) (1889) és *Tölgyessy Artúr* (1890) villája állt már ebben az időben.¹⁷ Sajnos az évente itt töltött időszaknak 1919 után nem volt folytatása és így nem tudták megvetni annak a ma is hiányzó és társadalmi igényként jelentkező *Képtárnak* az alapját, amire különben Siófok régtől fogva hivatott volt.

Ekkor Siófokon 6 szálloda volt 300 szobával. Ebből három: a Hullám, Sió és a Központi Szálló a Siófok Balatonfürdő Rt. tulajdona, a másik három: a Fogas, Korona és a Gizella-udvar magánvállalkozóké. Az érkező vendégek a telep 60 villájában és a községi lakosok házaiban vesznek ki lakást.¹⁸

Nagy hagyománya volt ezen a tájon a vendégfogadásnak, a vendéglátásnak. Az első világháború előtt a Balatont ismerő vendég jól tudta, hogy fogasszeletet roston a *Cservenyi* bácsinál sültik legízletesebbre, a Fogas Szálló éttermében, s hogy ott *Sovánka Nándor* muzsikáját kell élvezni. A bécsi csonthús és a tyúklevés *Karpelesz Jankánál* a Balaton Szállóban volt a legzamatosabb. A vízparton, a telepi étteremben *Váradynál* – *Krúdy Gyula* apósa – a franciás ételek és sülték kedvelői tanyáztak. A Royal Szálló híres vendéglősnél még *Magyari Imre* muzsikált – hangversenyezett.¹⁹

Az emlékezettel elérhető legrégebb zsidó mészárszék a *Muth*-családé volt – az 1910-es években *Muth József* vezette – aki csak kóser húst árúsított. Később létesített zsidó mészárszékét *Strumpf Sámuel* és *Neubauer Pál*, ez utóbbi üzletet fia, *Neubauer Dezső* vette át. Ezekre a mészáros- és hentes üzletekre az volt a jellemző, hogy vevőik főleg az iparosokból, kereskedőkből, meg a tisztviselőkből álltak.

Rövidesen megnyílik *Blau Jónás*, ortodox kóser rituális penziója, a *Frenkl-penzió* és a Batthyány u. 2. sz. alatt a *Rosenbaum-penzió*, valamint Balatonújhe-

lyen az *Otthon-penzió*, melyben 17 szoba bérelhető, napi négyeszeri étkezéssel, előidényben 8 P, főidényben 10 P-ért. Siófok a balatoni kirándulások központja lévén, kikötőjéből óránként indultak a hajók és motorosok a Balaton minden tája felé.²⁰

1875-től megindult a nagy egyéniségeket felvonultató Siófoki Színészet is.²¹ 1900-ban épült a lóversenypálya 1500 személyes lelátóval, itt voltak a Balaton-átúszás célpontjai, s minden évben úszó- és teniszversenyek gazdagították a siófoki nyár élményeit. Mozgalmas fürdőélete révén Siófok a budapesti nagypolgárság és színészvilág kedvelt tartózkodási helyévé vált.

Közben a századfordulóra a Balaton egésze, de ezen belül különösképpen Siófok, a Balaton egyik legjelentősebb üdülőhelyévé vált. Az 1900-as években mintegy 140 zsidó lakott Siófokon. Az 1920-ban tartott népszámláláskor 368, 1939-ben 487, 1941-ben pedig 506 fő. Ekkor a lakosság 10%-a volt izraelita vallású.²² A hitközség tagjai közül a legtöbben ún. kis egzisztenciával rendelkeztek. Voltak ugyan nagykereskedők, jó keresetű ügyvéd, orvosok és panziósok is, így a *Hirschek*, *Rabinok*, *Freudok*, *Braumannok*, *Gombos*, *Bruck*, *Radó*, dr. *Hegedűs Béla*, dr. *Pick Benő*, dr. *Kertész Dezső* és dr. *Friss Emil*. Az utóbbi az a rendkívül tehetséges férfi, aki különben ügyvédként tevékenykedett, adja ki az első helyi lapot *Siófok és Vidéke* címmel 1924. július 20-án. Dr. *Friss Emil* mártírhalt 1944-ben.

A századelőn kiadott első kis útikalauz már látogatott fürdőhelyként ismertette Siófokot, megállapítva, hogy a magyar fürdőéletnek új és magasabb színvonalát mutatja be: „hamisítatlan világfürdő jellege van.”²³ A fürdőhelyen a tudományos és művészvilág éppúgy képviselve volt, mint a pénzarisztokrácia. A monarchia országaiból sokszáz vendég járt üdülni Siófokra, akik a pihenésen kívül szórakozni is kívántak. Rendelkezésre álltak az úgynevezett kurszalónok, legalábbis olyasféle intézmények, mint a nagyobb nyugati fürdőhelyeken, de Karlsbaadban és Pöstyénben is lévők, amelyek sokoldalú szórakoztató és kulturális lehetőségeket nyújtottak. Ennek megfelelően kávéház, olvasó- és zongoraterem, az úgynevezett hölgyterem álltak a vendégek rendelkezésére.²⁴ A konszolidáció kezdete óta (1922) a siófoki vendégforgalom főként a polgárookra épült, a magyar és osztrák zsidóság kedvenc üdülőhelye volt. A nyaralók 80%-a zsidó, ezért nem pejoratív hangsúllyal nevezték Siófokot „*zsidófoknak*”²⁵

A fürdőigazgatóság különösen nagy súlyt helyezett a gyermekek testi nevelésére, ezért egész külön sporttelep állt rendelkezésükre, ahol *Fodor Károly* műegyetemi vívómester adott oktatást tornából, különböző szabadtéri játékokból, atlétikából, vívásból, de ő tanította az úszást, az evezést, sőt a táncot is.²⁶

A század első éveiben kezdődött el az írók idevándorlása is, természetesen nyaralás céljából, de kétségtelen, hogy nyaralásuk nem múlt el egy pusztá üdülésként, hanem a mindjobban városiasodó és mind-

inkább urbanizálódó városnak a közművelődését is, művelődési állapotát is elősegítették. Itt kell megemlítenünk mindenekelőtt *Ady Endrét*, aki a Sió Szállóban lakott; *Krúdy Gyulát* – aki felesége, Várady Zsuzsa révén kötődött Siófokhoz – és *Jókai Mórt*, aki életének utolsó nyarát töltötte itt, feleségével, *Nagy Bellával* a Batthyány és a Mártírok útja sarkán lévő Fekete-villában.²⁷ De sorolhatnánk a többi író-tűvészt: *Karinthy Frigyes*t, *Rejtő Jenőt*, *Horváth Jánost*, a nagy irodalomtörténészt, *Bohuniczky Szefit* is, akik írásaira bizonyára hatott a sajátos siófoki élet is.

A művelődési élet kibontakoztatására a századfordulótól nagy hatással volt az, hogy 1905-ben létrejött az első siófoki *nyomda*. Nem volt nagy nyomda, de a helyi igényeket kielégítve, jelentős *társadalomszervező erőt* képviselt és nagyban hozzájárult a település urbanizációs célkitűzéseinek megvalósításához. Az első nyomdatulajdonos *Weisz Lipót* volt, akinek a nyomdájában 2 szedő, 2 szedőtanonc, 1 gépmester és valószínűleg 2 berakónő dolgozott. A nyomdában több hetilapot is nyomtattak: 1907. július 28-tól a *Balatonpart* (Magyar Tenger) c. hetilapot; a *Balatonvidék* c. hetilapot 1908. május 31-től és a *Magyar Tenger* c. hetilapot, amely 1907. január – július 21-ig önállóan jelent meg, majd 1907. július 28-tól beolvadt a *Balatonpartba*.²⁸

1915-ben egy jóval szerényebb nyomda is létesült Siófokon, (*Singer Károlyé*), amely egészen 1944-ig állt fenn. Singernek Tabon volt előbb üzeme; 1911-ben költözött Siófokra. A Singer-nyomdában fennállása alatt átlagosan 1 szedő, 1 gépmester, 1-2 tanonc és 2 berakónő dolgozott. Egy amerikai- és egy kézisajtóval volt felszerelve.²⁹ 1945 utáni években *Krausz Imrének* volt Siófokon nyomdája, ami, 1949 végén, a nyomdák államosításakor szűnt meg.

Rabbik:	Tanítók:
1875 Dessauer Mór rabbi Klein József rabbi	Rónai Adolf
1900 Grosz Farkas főrabbi	Herczog Mór(?–1933)
1940 dr. Fábián Tibor főrabbi	Goldberger Pál(1934–1940) Kabos Endre (1940–1942) Dorogi Ferenc (1943)

A siófoki hitközség neológ volt, ami annyit jelentett, hogy modernek voltak. Ezek egy része megtartotta a kósert, s Húsvétkor külön edényből ettek. Az akkori közösség 30%-a volt ennyire vallásos.

A nagy ünnepeken pl. Hosszúnapkor Siófokon minden keresztény üzlet is bezárt – 3 vagy 4 volt –, mert teljesen megbénult a forgalom. Előre tudták a Kilitiek, Ádándiak, Szabadiak, hogy ilyenkor felesleges Siófokra menni, mert minden üzlet zárva van.

1923 után siófoki lakosokból alakult bérlicsoport (*Csarnogurszky, László, Rabin*) „Siófok Fürdőbérlet és Fejlesztő Rt.” néven hat évig hasznosította a fürdőintézményeket, amelynek részvénytöbbsége 1929 nya-

rán az *Ertl*-család – „Balatoni Gyógyfürdők és Nagyszállók Rt.” – saját kezelésébe mentek át és maradtak is a második világháború végéig.

Siófok idegenforgalmának fellendülése, a modern vendéglátás kialakulása, az európaivá fejlődés, amely világvárosi színvonalat jelentette, az *Ertl-fivérek* hallatlan szakértelemmel és kellő anyagi befektetéssel végzett munkájának volt az eredménye. A Baja környékéről Siófokra származott három Ertl-testvér (*dr. Ertl József, Ertl Jenő és Ertl István*) tizenöt esztendőn át fokozódó beruházásokkal, gondos és szakavatott vezetéssel Siófokot a balatoni fürdőkultúra legkorszerűbb és külföldiek által is egyre látogatottabb üzemévé fejlesztette. Az ízléses Rózsa-liget, angol park, a tengerparti plage-ok mintájára kiképzett fővenyűfürdő, sportpályák: (lovass akadályversenypálya, galamblövé, lawn-tenisz, tornatér) s a mondain szórakozóhelyiségek: bár, színház, játékkaszinó, jacht- és lóversenyek gondoskodtak a vendégek szórakoztatásáról. A fürdőszállók éttermét Cannes-ből hozatott konyhamester vezette, hogy a külföldi nyaralóközönség legkényesebb igényeit is kielégíthessék. A mindmeggannyi vendégforgalmi vonzóerő a már európai hírre szert tett fürdő látogatottságát rohamosan emelték.³⁰

A siófoki zsidók a város szellemi életében is tiszteltetelmű helyet töltöttek be. 1934-ben vetődött fel a *múzeumszervezés* gondolata dr. Lukács Károly (1882–1954), a „balatoni tudományok lelkes művelője” révén. A múzeum szép anyag felett rendelkezett, ami a Balatoni Halászati Rt. szakgyűjteményeként szerepelt 1945 előtt.³¹ A háború alatt az épület erősen megsérült, a múzeum anyaga pedig teljes egészében elpusztult.

A siófoki sportéletben, az SSC utódjaként 1929 után alakult önálló Siófoki Sport Egyesület mecénásai között találjuk *dr. Kertész Dezsőt* – a helység egykori fogorvosát –, aki egész kerestetét az egyesület fenntartására fordította. További mecénások az itt élő kereskedők: a *Freud*-család, *Rabin Zoltán* faterkeskedő, *Kelemen András, dr. Hegedűs Béla* voltak.

Föltétlen meg kell emlékeznünk *Pártos Arthúrról* – nevét városunkban utcanév őrzi –, aki 1936-tól irányította és szervezte a Magyar Úszó Egyesületet, több mint harminc évig annak titkára, majd örökös tiszteltbeli főtitkára, a Siófoki Sport Egyesületnek alapító tagja, örökös elnöke és a balatoni sportnapoknak egyik szervezője volt. Jellemének, emberségének szép példáját mutatta 1943-ban, mikor a budafoki munkatábor 200 főnyi munkaszolgálatos alakulatából élete kockáztatásával mentette társait, részint kórházba helyeztetésével.³² A gettóban történt balesetknél a kiépített pince-alagutakon keresztül szállította a sebesülteket a kórházba.³³

1945 után Pártos Arthúr Siófokon rendezte meg az Országos Sport Kongresszust, az első siófoki sportnapokat, megelőzve az ország más városait. A MUSZ-tól ez alkalomból a „Komjádi plakett”-et kapta elismerésül. Több szakosztály, az úszó-, a vízilabda-, vívó-, torna- szakosztály munkájában közvetlenül is részt

vett. Szaktudása, embersége, sportdiplomáciai tevékenysége minden alkalommal növelte a magyar sport hírnevét.³⁴

A szellemi életben kivételes tisztelet illeti *dr. Friss Emilt*, aki közéleti tevékenységében magasra emelte a hitközség tekintélyét a városi hatóságok és a lakosság előtt.³⁵

A harmincas évek derekáig faji megkülönböztetés jele nem jelentkezett a községben. A község vezetésében, a község kulturális, művelődési életében, az ország háborúba lépéséig sem történtek antiszemita kilengések.

Adatközlőim vallomása szerint: „Itt Siófokon a *Wohlmuth Imre* (akkori katolikus plébános) csak a *Strumpf Sámuelnél* vagy a *Hirschéknél* vásárolt”...³⁶

„Barátságban éltünk a keresztényekkel – emlékezik vissza *Glanicz Gusztáv* – a magyar zsidók itteni élete többé-kevésbé összeolvadt a becsületes életű siófoki polgárokéval.”³⁷ Ezt kitűnően példázza, hogy „*Wohlmuth Imre* karonfogva sétált a *Grosz Farkas* főrabbi-val és héberül beszélgettek.”³⁸

Meglehetősen élénk közélettel és széles körű, eléggé összetett művelődési törekvésekkel ért el Siófok az első világháborúba. A háborús kényszergazdálkodás nagymértékben hátravetette a fürdőtelep fejlődését és ezzel kapcsolatban a siófoki, az országos, a helyi, lokális intézmények tevékenységét is.

Mindennél nagyobb volt az a veszteség, ami Siófok zsidóságát 15 hősi halottjában, a mintegy 30 sebesültjében érte. A hitközség hősi halottai emlékének szép emléktáblát emelt.

A Tanácsköztársaság bukása után Siófok és környéke a zsidóüldözésnek vált színterévé. Szinte hihetetlen, hogy ugyanakkor a Horthy-korszak antiszemita politikája a siófoki zsidósággal szemben semmi atrocitást sem követett el. Az Ipartestületben, valamint a Kaszinó berkeiben felekezeti ellentét soha nem volt.³⁹ A községi képviselő-testület ülésain békésen megfért egymás mellett a katolikus plébános, a módos paraszt, református presbiter és a gazdag zsidó hitközségi elöljáró. Siófok példája lehetett sok korabeli községnek. Itt békében élt egymással zsidó és keresztény. Szükséges ezt megjegyezni az utókor számára, mivel Siófokot, mint a fehérterror szülőhelyét szokták felemlegetni. Valóban itt volt a rendszer bölcsője, de ami akkor Siófokon és a környékén történt, azt az idegenből érkezők „végezték”! A siófokiak előtt korábban ismeretlen volt a faji és a vallási türelmetlenség. A legbátrabbak büjtették, mentették az üldözötteket. Köztük említhetjük *Sárközi Mátyás* (Budapest, 1937–) Londonban élő író, aki 1944-ben Balatonkilitin *Böhm Lőrinc* hentes családjánál talált menedéket.⁴⁰

A már tárgyalt zsidó népiskolában 1936-ig négy osztály volt. 1925-től *Herczog Mór* volt a tanító. „Az iskolában – amikor én jártam, 1930-ban – akkor négy osztály össze volt vonva és körülbelül 30 fő volt a tanulói létszám.”⁴¹ 1934-ben *Goldberger Pál* nevű tanító került Siófokra, aki 1940-ig tanított az iskolában. *Goldberger Pál* tanító 1915-ben született Miskolcon. Taní-

tói oklevelét Budapesten szerezte. Az iskolán kívüli népművelésben kivette a részét és mint a *Kiss József Ifjúsági Kör* vezetője számos műkedvelő előadást is rendezett. Pedagógiai cikkírója volt az *Izr. Tanügyi Értesítőnek*.

1934-ig a zsidó elemi iskolát a községi elöljáróság jelentős összeggel támogatta. A 287 létszámú hitközség, 1934-ben 226,73 pengő iskolai segínyt kapott a községtől.⁴² A siófoki osztatlan izr. elemi népiskola tanulóinak létszáma 1940-ben 21. A tanulók megoszlása: I. o.=4, II. o.=4, III. o.=4, IV. o.=6, V–VI. o.=3. *Goldberger Pál* katonai szolgálatot teljesített, majd munkaszolgálatos lett, őt követően *Kabos Endre* tanított, akit 1942-ben szintén munkaszolgálatra hívtak be. A hitközség utolsó tanítója az 1943-44-es tanévben *Dorogi Ferenc* volt: „Az én időmben már nagyon kevés gyerek járt iskolába, összesen 19, teljesen osztatlan iskola volt.”⁴³ 1944. április 15-én, a németek bevonulása után, a csendőrök megszüntették az iskolát. „Egyszerűen felfüggesztették a tanítót. Bejött két csendőr és azt mondta, hogy zárjuk be az iskolát.”⁴⁴ Az iskola ezután véglegesen becsukta kapuit.

1940-ben átalakították a siófoki hitközséget, a XI. Községkerülethez tartozott, amely kiterjedt Fejér és Veszprém vármegyékre. Idecsatolták Ádándot, s így a rabbiság alá tartozó községek a következők voltak; Bábony, Nagyberény, Endréd, Faluhídvég, Városhídvég, Jut, Kiliti, Megyer, Nyim, Ságvár, Som, Szabadhegy, Zamárdi.⁴⁵

A második világháború kitörésének évében mintegy 550 lelket számlált a hitközség. 1944. március 19-én jöttek be Siófokra a németek. Bezárták az iskolát, leverték a Mózes-táblát. Összegyűjtötték az ártatlan, kiszolgáltatott, védtelen embereket, a vallásosság és a humánus emelőjén nevelődött híveket, a város teljes zsidó lakosságát. A Siófokról elhurcoltak többsége 135 fő (68,5%) nő volt. A férfiak 62 főt (31,5%) tett ki. A legidősebb, az 1854-ben született *özv. Neubauer Pálné*, míg a legfiatalabb az 1944. április 30-án született csecsemő, *Márkus István* volt.⁴⁶

1944. június 29-én a csendőrség bevagonírozta a Siófokról Veszprémbe szállított szerencsétlen embereket, majd Sárvárra, s onnan a lengyelországi auschwitz koncentrációs tábor birkenau-i részlegébe szállították őket. A deportáltakból mintegy 15 nő és 3 férfi, a munkaszolgálatos férfiakkól 38 fő, a Budapestre menekültek közül pedig 16 fő lehetett 1945 elején a hazatértek száma.⁴⁷ A Veszprém Megyei Levéltár nyilvántartásában Siófok községből 197 főt,⁴⁸ Balatonúj hely és Balatonkiliti községekből kb. 80 főt, deportáltak Auschwitzba. 1944. április 29-én 78 főt „politikai okokból” deportáltak, akiknek nagy részét valamelyik koncentrációs táborba, főleg Mauthausenbe vitték. Munkaszolgálatra vittek 85 főt és Budapestre menekült kb. 50 fő. Így körülbelül 490 zsidó volt az üldözöttek száma, amelyből 72 fő jött vissza Siófokra.⁴⁹ Nincs szó, amellyel le lehetne írni a magyar, illetve a siófoki zsidók szenvedéseit.

1945 végén a hitközség saját pénzén – az akkori inflációs időkben másfél kiló aranyért – tetette rendbe a németek által egykor raktárnak használt templomot. Az első nagy istentiszteletet 1946 szeptember közepén Újév napján a felújított zsinagógában tartották, míg előtte az iskolatermet használták imaháznak. Az egyházi teendőket *Dorogi Ferenc* látta el. A hitközségi elnök 1946-ig *Glancz Gusztáv*, majd 1950-ig *Burg Andor* volt, utána pedig *Weisz László*.⁵⁰

1946 elején a templom felújítása után első tettük volt a Mártírok emléktáblájának elkészíttetése és felavatása. A hitközségi adófizetés hivatalosan 1948-ban kezdődött el, ekkor 30 adófizető család volt Siófokon. „A fokozatosan visszazsárlingózó deportáltak és munkaszolgálatosok összefogásával először konyhát létesítettünk, amelyet *Löwy Béláné* és *Wolf Magda* vezetett.” – modja *Dorogi Ferenc*. Megindult azonban a kivándorlási folyamat, s a forradalom napjaiban is többen elhagyták az országot. Volt olyan is aki Kanadába, Ausztráliába, Svájcba, Argentínába, Izraelbe vagy Budapestre költözött.⁵¹ A gyermekek oktatását a hitközség utolsó tanítója *Dorogi Ferenc* végezte.⁵² Az utolsó zsidó esküvőt 1976-ban tartották, amikor *Rothschild Flóra* és *Stefan Tree* kötöttek házasságot.⁵³

Több alkalommal Balatonfüredről, a Zsidó Tanárok Házában nyaraló neves zsidó személyek is átjöttek. Gyakran volt itt az ünnepeken *dr. Scheiber Sándor* professzor, *dr. Richtmann Mózes* professzor, és *dr. Grünwald Jenő* a budapesti Zsidó Gimnázium nyugalmazott igazgatóhelyettese. Az első Mártírok ünnepe 1955-ben volt, ahol összejöttek a helyi és elköltözött siófokiak. Az istentiszteletet *dr. Fisch Henrik* főrabbi tartotta. Az 1978. július 30-án rendezett utolsó mártír-ünnepségen *Landeszman György* akkori nagykanizsai-kaposvári rabbi mondott ünnepi beszédet, aki jelenleg a magyarországi főrabbi.

1986. június 12. Erev Sovuauusz napja. E jeles ünnepnapon, amikor 41 esztendővel a holocaust után –

az elpusztult, illetőleg az idő enyészete által lebontásra ítélt régi zsinagóga helyett egy új templomot építettek – ezen a napon avatták fel. Az átadáson résztvett a helyi egyháztól *Milhoffer Miklós* plébános, *Császár Levente* református és *Józsa Márton* evangélikus lelkész. Az avatók között foglaltak helyet a MIOK és BIH elnökségének, valamint a Rabbikarnak a tagjai, a Dél-dunántúli Községkerületnek és a budapesti templomkörzetnek a vezetői. A Magyar Rádió hallgatóit *dr. Rapcsányi László* tudósította e történelmi jelentőségű eseményről.

Dr. Schöner Alfréd főrabbi avatóbeszédében Jeremiás prófétát idézte, aki átélte az ókori zsidóság legnagyobb tragédiáját, a Bész hámikdos pusztulását. A legenda szerint, amikor a Szentély falát ledőlni látta, összeszoruló szívvel négy táglát emelt ki az omladékból, s azokra a tetragrammatont, Isten négybetűs nevét írta, s tűzbe vetette azokat. Így kiáltott:

„Ma minden elpusztult, ki fogja megőrizni az isteni eszméket? S ekkor csoda történt: a lángokból visszaz szállt a négy kő, de azokon már más négy betű világitott. Chet, jod, jod, mem. CHÁJIM, azaz ÉLET.”

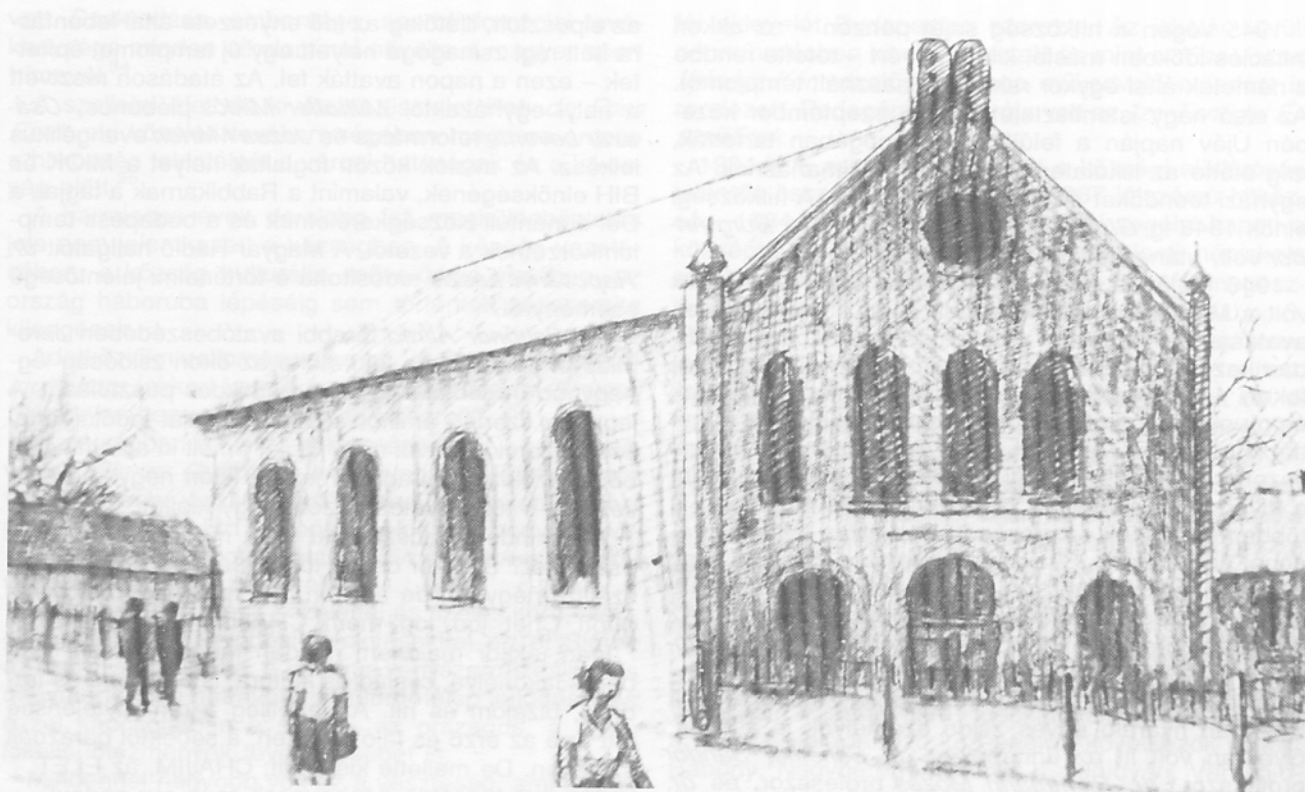
Igen, akkor majdnem minden megsemmisült. Ember, s lakóhelye, család és kultúra, isteneszme és tradíció, bizalom és hit. Átmenetileg a reménytelenség lett úrrá az érző és fájó lelkeken, a sebektől barázdált szíveken. De mellette kisarjadt: CHÁJIM, az ÉLET.

„Hoom háhauléch báchausech raue aur godaul”

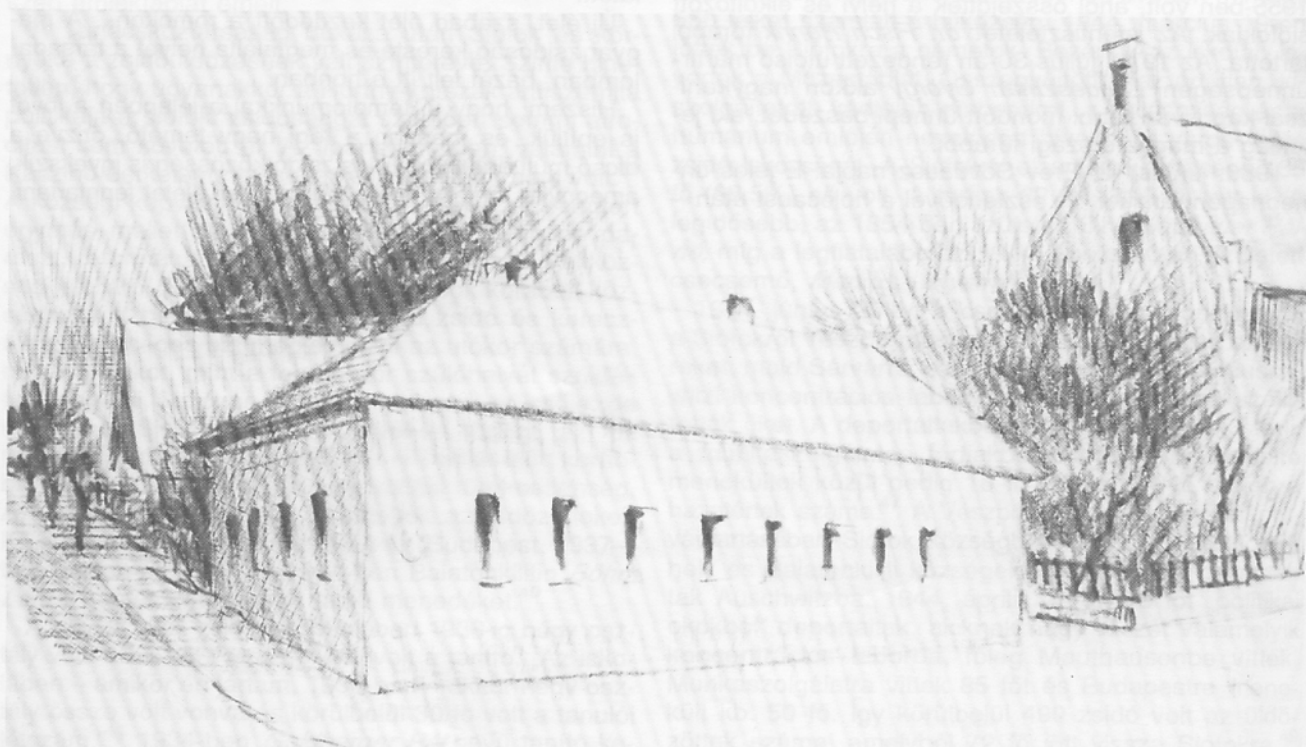
„A nép, amely sötétségben járt, nagy világosságot látott.”

Új élet, szabad élet kezdődött a romokon... A magyar zsidóság kereste és megtalálta helyét a társadalomban, hazát lelt itt e honban.

Hiszem, hogy új templomunkkal a jelenben a jövőt is építjük, és megvan a régi nagy temető, őrizve a dicsó múlt emlékeit. E kis zsidó közösség is igyekszik, amennyire erejéből telik, a hitközségi életet fenntartani.

Az 1878-ban épült siófoki zsinagóga (Daday Kálmán rajza, 1979.)

Az 1875-ben épült kéttantermű, magyar nyelvű izraelita népiskola rekonstrukciós rajza, ahol többek között Kálmán Imre zeneszerző és Révész Géza professzor is tanult. (Daday Kálmán rajza, 1987).

VÉGBIZONYÍTVÁNY

AZ ELEMI NÉPISKOLA HATODIK OSZTÁLYÁRÓL.

Fodor József
 aki Siófok községben, Vasvármegyében
 1901. évi auguszt. hó 16. n született, rom. kath. vallású,
 az elemi népiskola hatodik osztályának záróvizsgáját a siófoki izraeli
 népiskolában, 1913-14. tanévben, mint ^{rendes} _{magán}-tanuló sikerrel letette, dísziratos
 magaviseletet és dicsőretek szorgalmat tanusított, az egyes tantárgyakból
 a következő érdemjegyeket nyerte:

Hit- és erkölcstan	jéles
Magyar beszéd	jéles
Magyar írás	jéles
Magyar nyelv	jéles
Számítan	jéles
Mértan	jéles
Földrajz	kitünő
Történet	jéles
Polgári jogok, kötelességek	jéles
Természetrajz	jéles
Természettan és vegytan	jéles
Rajzolás	kitünő
Éneklés	jéles
Kézimunka (köztiyesség)	jéles
Gazdaságtan (háztartástan)	jéles
Testgyakorlás	jéles

Ennek hiteleül a jelen végbizonyítványt az 1908 : XLVI. t.-cikk 7. §-a és az
 1913 : XXXVII. t.-cikk 2. §-a rendelkezései alapján kiadtuk és aláírtuk.

Kelt Siófok, 1914. évi június hó 30. n.

Frankó János
 az iskolafenn tartó képviselője
 Ist. Frankó

Rónai Adolf
 tanító.

Gubicza Lajos
 iskolafelügyelő.

Rónai Adolf (1859–1932) tanító által kiállított végbizonyítvány.

Ára 18 fillér.

LEVELEZŐLAP

9. 02.

Albercht Klára
Warsaw

Siófok

Herbert úccs 8/B

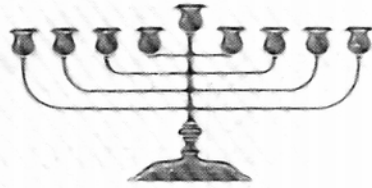
M. kir. állami nyomda. Budapest, 1944.

Élős én más irigys, szeretés
gillés, de mit elbeszélte azt
szíved. Egyirigys, megmogy
nyer, a néf, de egy melen
Kellene ékes, hogy jél lenniny,
nyeltem a síros klyetlan, len
korsim, tizenemmel magyng
a, avelk ai jél megpedt, kel
lam sthan ogy sor, van
kivifiam natorizál
kivifiam, kuthnis
kedel

Feladó:

Komakúti tér F
Jánlet 19

Kedves Klára Kárm és Jili!
Kedves sorai totkat meg kapstom,
mely nek nagyon meörültem.
Érdetk löctem: Veszprémi vendörsejtől
kell igazolványt kéjni, egy lehet befőnni
még egy kereszt korai, lehet megd
Késsé könyeben meg. — Imenőstokkal
vagyunk 8, nagyon jól megéntgűts egymást.
Má volt az első koros ebéd elép jó volt
csak koros, majd csak meglesünk,
az uram népsén el sétálzat és beszélget
is meöröskkel. Mielőbbi sorai totkat elvárom
K. műlötetekt fi reletokk arevetttel csókoló tervés

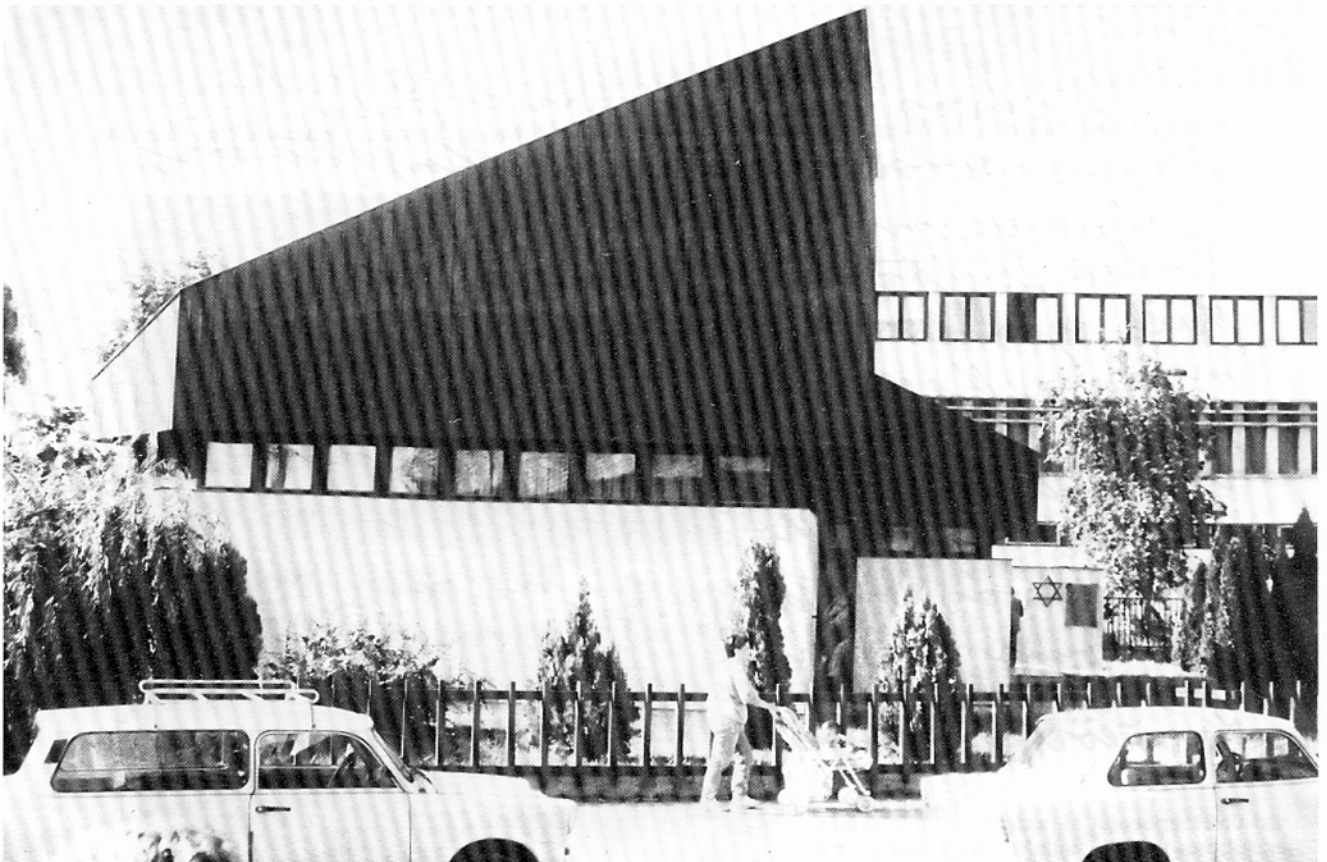

A DEPORTÁLÁSBAN
ÉS MUNKASZOLGÁLATBAN ELPUSZTÍTOTT
SZERETTEINK EMLÉKÉRE.

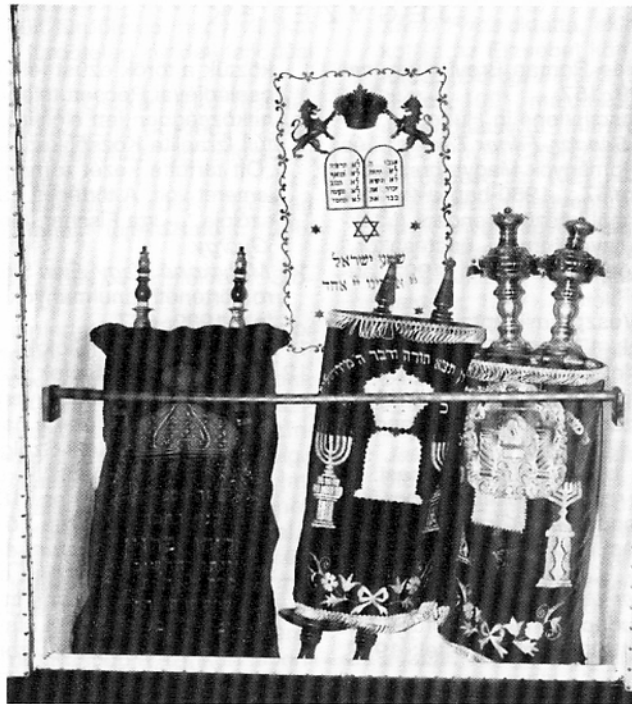
על אלה אני בוכיה ...

(Jeremiás siralmi I.16.)

Mártírok emléktáblája a zsinagóga falán. (Matyikó Sebestyén József felvétele, 1991.)

Az 1986. június 12-én átadott – Kovács Sándor építész mérnök tervezte – új siófoki zsinagóga.
(Helényi Béla felvétele, 1991.)

Az új siófoki zsinagóga. A Frigyszekrényben „Tóra pihen...”
(Helényi Béla felvétele, 1991.)

A siófoki zsidó temető sírkövei a siófoki zsidóság magyarrá válásának hű kifejezői
(Matyikó Sebestyén József felvételei, 1991.)

J E G Y Z E T E K

- 1 *Sextus Aurelius Victor*: *Historiae Romae Breviarium*. ca. 40.10-tól. Antverpiae, 1629. 157.
- 2 *Alexander Scheiber*: *Jewish Inscriptions in Hungary*. Budapest, 1983. 399.; *Scheiber Sándor–Féner Tamás*: ...és beszéld el fiadnak. Zsidó hagyományok Magyarországon. Budapest, 1984. és *Chanukka* 67.; „1980-ban a 2. ásónyomban 30 cm mélyen, ólomból készült trenderli (játékkocka) került elő a Zamárdi avar-temető ásatásakor.” *Bárdos Edith* régész szíves közlése. Zamárdi, 1991. augusztus 1.
- 3 Veszprémi Püspöki Levéltár. Veszprémi káptalan magánlevéltára. 8. Contractus. Siófok, 1780–1829.
- 4 *Calendarium Dioecesanum Cleri Weszprimiensis ...locorum et personarum*. Weszprimii. Ty. C. Szammer. 1812. 57.; *Fényes Elek*: Magyarországnak ...mostani állapotja. Pest, 1839. 420.
- 5 Veszprémi Püspöki Levéltár. Uo. 3. Intimata dicast. et Repraesentationes. A kézirat rendelkezésemre bocsátásáért ezúton is köszönetet mondok *dr. Körmendy József* püspöki levéltárigazgatónak és *Csonka László* püspöki könyvtárosnak.
- 6 Uo. 5.; és kiegészítve *Fischer Jenő* (Siófok, sz. 1884). szíves levélbeli közlésével. Budapest, 1979- február 21.
- 7 *Köszegi Ferenc* (Siófok, sz. 1901). Hangfelvétel: 1977. március 7.
- 8 *Lukács Károly*: Siófok fürdő fejlődése (1863–1943). Siófok, 1946. Egyetemi Ny. Budapest, 5. – Vö.: *Matyikó Sebestyén József*: Adalékok a siófoki zsidóság történetéhez. Siófoki városi tanács tájékoztatója. 1986. december. 41.; 1867-ben a következő zsidó családok laktak Siófokon: *Braumann, Brejer, Bruck, Büchler, Fischer, Fleischman, Freud, Glancz, Grosz, Hirsch, Karpelesz, Kohn, Koppstein, Krausz, Kremsier, Luria, Muth, Nathán, Neumann, Révész, Rotschild, Sámuel, Schiffer, Steiner, Stern, Waldhauser, Weinberger, Weisz, dr. Zalai*. – *Dorogi Ferenc* és *Rothschild Imre* szíves szóbeli közlése. Siófok, 1991. május 31. Az adatok pontosítását a siófoki zsidótemető síremlékeinek feliratai alapján végeztem.
- 9 A hitközség megalakulási adatainál *Fischer Jenő* (Siófok, sz. 1884). és *Weisz László* (Siófok, sz. 1905). egybehangzó kéziratoss feljegyzéseit és szóbeli kiegészítéseit vettem figyelembe. Kutatásaim során megállapítottam, hogy Újváry Péter (Szerk.): *Magyar Zsidó Lexikon*. Bp. 1929. 792. *Siófok* adatai tévesek! Az 1875-ös alakulás évét írásban és szóban is megerősítette és további kutatásokra ösztönzött *dr. Scheiber Sándor* professzor. Budapest, 1971. november 12. Azért is szükséges ezt megjegyezni, mivel a *Lexikon adatait* felhasználó írások kritika nélkül közlik a lexikon helytelen adatait.; *Fischer Jenő* (Siófok, sz. 1884 – Budapest, 1981). Szülei régi rabbicsalád leszármazottai voltak, édesapja ortodox rabbi vizsgát tett, és bár nem lett rabbi, mint az akkor alakult siófoki hitközség vezetője szolgálta a közösséget. Középkorait Kismartonban végezte, ahol nagybátyja, *Kutna Salamon* volt a rabbi, akinek pedig elődje nagyapja, *Gottlieb Fischer*, mint nyugdíjas rabbi ott élt. Siófokon egy fakereskedő lerakatát vezette évtizedeken át. Gyermekkorában együtt játszott a szomszéd család kisfiával, *Kálmán Imrével*, akiből világhírű zeneszerző lett, s akinek siófoki szülőháza múzeum. Tanulmányait Münchenben folytatta, majd fakereskedő lett és 1960-ig ebben dolgozott. Végigharcolta az első világháborút, őrmesterként szerelt le. Több kitüntetést kapott, köztük a török ezüst félholdat is. A nagy kataklizma után családjával Pécssett telepedett le, ahol először az alakuló hitközségben lett előjáró, majd tíz éven át a Dél-Dunántúli Izraelita Községkerület elnökeként működött. „Ott tartotta kezét a magyar zsidóság ütőerén. Élő lelkiismeret volt. A történeti hagyomány továbbélője és szószólója.” – írta Fischer Jenőről nekrológiájában *Landeszman György*.
- 10 *Matyikóné Nagy Éva*: Siófok iskolatörténete. Siófok. Várostörténeti tanulmányok. Szerk. dr. Kanyar József. Siófok, 1989. 667.
- 11 *Rothschild Imre* (Siófok, sz. 1909). siófoki lakos közlése.
- 12 *Dorogi Ferenc* (Siófok, sz. 1924). „Ebbe a magánóvodába 10–12 jobbmódú gyerek járt. Édesanyám ezt 1922-ig csinálta. Az épületet a nagyapám hozatta rendbe, s ez a Fő utcán a jelenlegi Szolgáltató KTSZ helyén volt. Magánóvodaként működött” – siófoki lakos közlése.; *Törlinger Sándorné* (Siófok, sz. 1889). mesélte róla: „Nagyon jó hírnévnek örvendett a Fő utcán lévő „zsidó óvoda.” Anna lányom még a *Sámuel Arankához* járt. Az ő óvodájában tanulta 5 éves korában e verset: „Itt a fejem: itt van ni! Tessék jól megfigyelni. Itt a szemem, itt a szám. Itt pedig az orrocskám. Ajkam alatt az állam, rajta csinos szakállam. Két felül a jobb karom, bal karom. Istenhez imádkozom.” Közli *Matyikó Sebestyén József*: Mesék, históriák, legendák Siófokról. Egy 102 esztendő parasztasszony emlékei. = Somogyi Hírlap, 1991. március 9. 8.
- 13 U. o. 9.; „Általában a hitközségeknél, mint a siófoki is volt automatikusan hitközséggel együtt működött a Chevra Kadisa, azzal a kiegészítéssel, hogy a pénzügyi elszámolás módjait azt külön intézték. Én *Rabin Zoltán* idejére emlékszem, aki természetesen azért lett az elnöke, mivel a leggazdagabb ember volt. Egyes alkalmakkor; például temetéskor, esküvő esetén vitték körül a szent perselyt, amelynek bevételét a Chevra Kadisa használta fel. Hasonlóan a szombat délelőtti és az ünnepek délelőttjén a Tóra felolvasásakor, a felhívott, megtisztelt emberek fölajánlottak pénzeszegeket, főként a Chevra Kadisa részére (*snóderolás*). Az ilyen alkalommal a Tóra olvasó (előimádkozó) hangosan hozta tudomására az istentiszteleten résztvevőknek, hogy a felhívott milyen összeget és milyen célra ajánlott fel. Nagy ünnepekkor természetes dolog volt, hogy az első ember akit föl hívtak a Tórához a legnagyobb ünnepen Siófokon a leggazdagabb ember volt. A nagy ünnepeken általában a jómódú embereket hívták fel a Tóra olvasásakor. Ünnepeken 5, szombaton 7 embert tiszteltek meg.” Elmondta: *Dorogi Ferenc* (Siófok, sz. 1924). Gyűjt.: *Matyikó Sebestyén József*, Siófok, 1991. június 6.
- 14 U.o. 13.; A Purímot Ádár 14-én ünneplik. Ez a keresztény naptárban valamikor február 27. és március 18. közé esik.
- 15 *Glancz Gusztáv* (Siófok, sz. 1903.). Hangfelvétel: Budapest, 1989. február 12.
- 16 *Preysz Gusztáv*: Siófok mint fürdőhely. = Vasárnapi Újság, 1893. 406.
- 17 *de Chätel Ottó* Budapest, 1980. június 1-jén írott levele. Siófoki Polgármesteri Hivatal irattára 2622/1980. *Glatz Henrik* (Pressburg, 1844. június 4. – Budapest, 1905. augusztus 9.) nagyvállalkozó. A Franklin Irodalmi és Nyomdai Rt. alapítója – *De Chätel Ottó* dédnagyapja –, aki sokat tett Siófok fürdővárossá váló fejlesztése területén. *de Chatel Ottó* ajándékozása révén került a város tulajdonába a *Siófoki tengeri fürdő melletti villák* című 110x80

- cm méretű tabló. Ez egy színes rajzsorozat, amely jórészt a múlt század vége táján épült fürdőtelepi nagy villákat ábrázolja, valamint rajzokat a fürdőtelep kezdeti fejlődési szakaszáról.
- Glatz Henrik* legidősebb fia, Glatz Oszkár, jeles festőtá-
nár, a fiatalabb *Mátyásfalvy-Glatz Erik* ügyvéd, sógora
volt *Burchard-Bélaavary Konrád* főrendházi tag, a későbbi
Siófok Balatonfürdő Rt. alelnöke.
- 18 *Matyikó Sebestyén József*: Adalékok a siófoki zsidóság
történetéhez. = Siófoki városi tanács tájékoztatója. 1986.
december. 41-42.
- 19 *Tólinger Sándorné* (Siófok, sz. 1889). Hangfelvétel: Sió-
fok, 1990. november 27.
- 20 Balatoni útmutató és Héviz ismertetése. (Szerk. Sándor
Imre) Bp. Balatoni Iroda Kiadása. é. n. 30-31.
- 21 Magyar színművészeti lexikon. Szerk. Schöpflin Aladár.
Budapest, 1931. IV. köt. 116. „Az első adat a város szí-
néznetéről 1875-ből szól, amikor *Balogh Alajos* szín-
igazgató társulata vendégszerepelt Siófokon néhány évig.”
Kezdetben a főtéren levő *Balaton szálloda* udvarán ját-
szottak a színészek, majd a szálló tulajdonosa ideiglenes
színházhelyiséget emelt 240 ülőhellyel és 20 páhollyal.”;
Karpelesz Lipót Siófokon született. Tagja volt a községi
képviselőtestületnek. Annak idején kávéházat és éttermet
építtetett, amelyhez négyyszobás szálloda tartozott. Ebben
az épületben volt a nyári színpódium is, ahol gyakran szere-
pelt Blaha Lujza és Ujházi Ede. Később a színpódium lebom-
lott és nagyobb szálló épült a helyén. Az alapító 1906-
ban hunyt el. Utóda *Karpelesz Janka* lett, aki az országos
hírű Paprika-csárdát létesítette teljesen magyar motívum-
okkal. – *Fókásy László* (Budapest, sz. 1895.) Siófok,
1965. augusztus 17.; *id. Matyikó József* (Siófok, sz. 1891).
Siófok, 1967. augusztus 25.; *Pintér Károly* (Siófok, sz.
1898). Siófok, 1978. október 4.; *dr. Zákonyi Ferenc* (Ro-
monya, sz. 1909). Balatonfüred, 1991. január 31. szíves
szóbeli közlései.
- „*Kálmán Imre* pályája csúcspontján elevenítette fel első talál-
kozását a zenével és a muzsikussal. 1888 nyarán
Siófokon a többi neves látogató között *Liedl Ferenc* (1856–
1900) operaházi hegedűs is ott volt. Náluk vett ki szobát,
hogy zavartalanul gyakorolhasson hangszerén. A gyer-
mek *Kálmán Imre* először tőle kapott zenei leckéket. Fia-
tal éveiben, Siófokon ismerkedett meg a színházzal is.
Minden nyáron ott sündörgött a házuk közvetlen szomsz-
zédjában lévő – *Karpelesz Lipót* alapította – színház kör-
rül.” Közli: *Matyikó Sebestyén József*: Az operett fejedel-
me. Siófoki Hírek, 1989. 7. sz. 5.
- 22 Somogy Megyei Levéltár. Siófok község iratai. 1939.
1013. szám., és Az 1920. évi népszámlálás. (I. rész: A
népesség főbb demográfiai adatai.) M. Statisztikai Közle-
mények. 69. k. Budapest, 1923. 55. – Az 1941. évi nép-
számlálás. (2. Demográfiai adatok községek szerint.)
KSH -OL. Budapest, 1976. 365.; Kiegészítve és pontosít-
va *Dorogi Ferenc* (Siófok, sz. 1924). hitközségi adataival.
Siófok, 1991. június 12.
- 23 Siófok. Bp., ifj. Kellner Ernő Könyvnyomdája. é.n. 5.
- 24 Uo. 23. l. m. 13.
- 25 *Dorogi Ferenc* (Siófok, sz. 1924). szíves szóbeli közlése.
Siófok, 1991. június 17.
- 26 A jelenlegi Jókai park keleti részén. *Fodor Károly* után
Róna Ármin bérlette a sporttelepet.
„*Róna Ármin* a vívást tanította. Őt 1940-ben meghívták
az ausztráliai testnevelési főiskola rektorának. A felesége
honvágya miatt 1942-ben hazajött meghalni. A Róna
Sporttelepen vívást, teniszt, lovaglást, atlétikát, stb. oktat-
tak.
- A táncot és a gyermekszínházat pedig az ún. „Tánci néni”
Mérő Frida oktatta, akinek Budapesten működött táncis-
kolája az Erzsébet körúton és nyáron lejött tanítani Sió-
fokra.” *Dorogi Ferenc* (Siófok, sz. 1924.) szíves közlése.
Siófok, 1991. május 25.; „A tánciskola előbb a Batthyány
és Andrassy út (Mártírok útja) sarkán lévő villában, ké-
sőbb a nyári Casino-ban volt.” *Réti Róbertné, Sándor Anita*
(Budapest, sz. 1927.) szíves közlése.
- 27 *Jókai Mór* a nagyapám barátja volt. Az író emléktábláját
egyik anyai nagybátyám *dr. Fekete Vilmos* temesvári ügy-
véd állíttatta. A tábla eredetileg a torony alatti loggiás
szoba mellett állt. *Réti Róbertné, Sándor Anita* (Buda-
pest, sz. 1927). Siófok, 1991. augusztus 2. szíves szóbeli
közlése.
- 28 *Nagy László*: A Veszprém megyei hírlapok és folyóiratok
bibliográfiája (1920–1956). Veszprém, 1957. 25. és 53.
- 29 A Magyar Ipar Almanachja. (Szerk. Ladányi Miksa.) Bu-
dapest, 1928. 334.
- 30 *Jelinek Pál* (Balatonszántód, sz. 1896). Hangfelvétel: Sió-
fok, 1976. augusztus 25.; *Hozbor József* (Siófok, sz.
1900). Hangfelvétel: Siófok, 1979. január 2.; *Kaszner László*
(Siófok, sz. 1907.). Hangfelvétel: Siófok, 1986. szeptem-
ber 14.; *dr. Zákonyi Ferenc* (Romonya, sz. 1909.). Hang-
felvétel: Balatonfüred, 1980. október 12.; *Zákonyi János*
(Romonya, sz. 1908). Hangfelvétel: Siófok, 1991. február
16.
- 31 *Pfeiffer János*: A veszprémi egyházmegye történeti név-
tára (1630–1950) püspökei, kanonokjai, papjai. Görres Ge-
sellschaft, München, 1987. 161.; *Kálmán Imre Múzeum*
Adattár 58–90. 2. Siófokon az első múzeumalapítási kí-
sérletek 1928-ban történtek. *Molnár István* (1906–1983),
akkori római katolikus káplán, majd kanonok és *dr. Zá-
konyi Ferenc* (1909–1991) balatoni szakíró együttműkö-
dése révén. Siófokon összegyűjtötték és felállították a köz-
ség népművészeti és régészeti gyűjteményét, amely el-
nyerte a „Magyarország legszebb Cserkészotthona” cí-
met.
- 32 *Matyikó Sebestyén József*: Adalékok a siófoki zsidóság
történetéhez. = Siófoki városi tanács tájékoztatója. 1986.
december. 42.
- 33 Uo. 32.
- 34 Uo. 32.
- 35 *Dr. Zákonyi Ferenc* (Romonya, sz. 1909). szíves írásbeli
közlése. Balatonfüred, 1987. október 1.
- 36 *Rothschild Imre* (Siófok, sz. 1909). Hangfelvétel: Siófok,
1991. augusztus 27.
- 37 *Glancz Gusztáv* (Siófok, sz. 1903). szíves írásbeli közlé-
se. Budapest, 1991. július 17.
- 38 *Rothschild Imre* (Siófok, sz. 1909). Hangfelvétel: Siófok,
1991. szeptember 22.
- 39 *Hozbor József* (Siófok, sz. 1900). Hangfelvétel: Siófok,
1979. január 2.; *Kaszner László* (Siófok, sz. 1907). Hang-
felvétel: Siófok, 1986. szeptember 14.
- 40 *Sárközi Mátyás* professzor, író. Elődei közt ott találhatók
a századforduló és e század irodalmának nagy alakjai:
Vészi József, Molnár Ferenc, és édesapja, *Sárközi György*,
a „Mint oldott kéve” tragikus sorsú szerzője. *Sárközi Má-
tyás* a második szovjet bevonulást követően, 1956 novem-
berében fiatalon hagyta el az országot, emigrációja szín-
helyéül Londont választotta.;
„*Bóhm Lőrinc* hentes a mi utcánkban, tehát a ma még
Asztalos János utca keleti oldalán, a páros számú utca-
sornak talán 30-40. szám körüli részén élt, pár éve meg-
halt. Három felesége volt: az elsőtől elvált, a második
meghalt, a harmadik él régi helyén. A szóban forgó gye-
reket a második – már meghalt – asszony rejtegette. Hu-

- gaim emlékeznek a gyerekekre: mintegy 10 éves volt, nem tudták róla, hogy zsidó, rokongyerekek tartották." *Huchthausen Lajos* kanonok (Nagykanizsa, sz. 1900). szíves írásbeli közlése. Balatonkiliti, 1991. augusztus 4.
- 41 *Dorogi Ferenc* (Siófok, sz. 1924). Hangfelvétel: Siófok, 1986. június 23.
- 42 Somogy Megyei Levéltár. Siófok k. képv. t. 1934. máj. 12. kzgy. (30/3284/1934).
- 43 Uo. 41.
- 44 Uo. 41.
- 45 Balatoni könyv és balatoni címtár. (Szerk. Tóth Lajos és Sági Ernő Miklós.) Budapest, 1940. 204.
- 46 Kálmán Imre Múzeum, Adattár: 150-91-2.
1944-ben a holocaust siófoki gyermekáldozatai: 1. Altmann Mária (Siófok, 1934. tanuló); 2. Altmann Tamás (Siófok, 1929. tanuló); 3. Baruch György (Budapest, 1932. augusztus 15. tanuló); 4. Bán János (Siófok, 1933. tanuló); 5. Beck Ágnes (Siófok, 1937. július 6. tanuló); 6. Bérczi István (Siófok, 1937. március 6. gyermek); 7. Bérczi Marianna (Budapest, 1935. január 12. tanuló); 8. Burg Mária (Siófok, 1930. április 20. tanuló); 9. Deutsch János (Siófok, 1932. január 10. tanuló); 10. Fränkel Olga (Budapest, 1928. tanuló); 11. Glancz Zsuzsa (Siófok, 1929. június 23. tanuló); 12. Glück Ferenc (Székesfehérvár, 1943. augusztus 3. csecsemő); 13. Guttenberg Gyula (Karád, 1930. március 16. tanuló); 14. Guttenberg László (Karád, 1928. június 23. napszamos); 15. Hirsch István (Siófok, 1933. március 19. tanuló); 16. Hochberger Mária (Balatonkiliti, 1932. tanuló); 17. Hoffman Dezső (Gyömöre, 1929. augusztus 15. pékínas); 18. Immerglück Zsuzsanna (Budapest, 1936. december 10. tanuló); 19. Kardos Lajos (Siófok, 1938. inas); 20. Klein Erika (Budapest, 1941. augusztus 19. gyermek); 21. Klein György (Siófok, 1930. tanuló); 22. Kreismann Mária (Siófok, 1936. február 1. tanuló); 23. Márkus István (Siófok, 1944. április 30. csecsemő); 24. Ornstein Zsuzsa (Siófok, 1937. június 3. tanuló); 25. Polmauer Ernő (Siófok, 1933. tanuló); 26. Schlesinger Katalin (Siófok, 1942. december csecsemő); 27. Steiner Tamás (Siófok, 1940. július 7. gyermek); 28. Tihanyi Ferenc (Budapest, 1928. november 1. tanuló); 29. Weinberger Éva (Siófok, 1928. július 23. varróinas); 30. Weinberger Tibor (Siófok, 1933. augusztus 22. tanuló); 31. Weisz Antal (Budapest, 1931. szeptember 29. tanuló); 32. Weisz Ida (Budapest, 1931. szeptember 29. tanuló); 33. Weltinger Frigyes (Budapest, 1942. november 16. gyermek); 34. Weltinger János (Csepreg, 1929. április 30. tanuló).
- Adatközlő: *Dorogi Ferenc* (Siófok, sz. 1924) (1990), (1991) *Réti Róbertné, Sándor Anita* (Bp., sz. 1927) (1991).
- 47 Kálmán Imre Múzeum, Adattár: 149-91-3.
A II. világháborúban életüket veszített siófoki zsidó munkaszolgálatosok: 1. Bakos György; 2. Beck Endre; 3. Böhm Kálmán; 4. Büchler József; 5. Dringler Adolf; 6. Erdős Gyula; 7. Fodor István; 8. Fränkel Sándor; 9. Friedman Bertalan; 10. Friedman Dávid; 11. Gerendai Sándor; 12. Glancz László; 13. Goldberger Pál; 14. Goldschmied Imre; 15. Goldschmied Lajos; 16. Grosz István; 17. Grosz Lajos; 18. Grosz Sándor; 19. dr. Hegedűs Béla; 20. Hoffmann Árpád; 21. Hoffmann Izsó; 22. Hoffmann Jenő; 23. Hoffmann Miklós; 24. Kardos Ferenc; 25. Kardos Lajos; 26. Kerekes Dezső; 27. Klein Simon; 28. Kohn Béla; 29. Kohn Dezső; 30. Kohn Endre; 31. Kohn György; 32. Kohn László; 33. Kremsier Gábor; 34. Kremsier László;
35. Kremsier Pál; 36. Márkus György; 37. Nathán József; 38. Nádas István; 39. Neuman Sándor; 40. Ornstein Márton; 41. Pollák Ferenc; 42. Radó Aladár; 43. Sámuel László; 44. Schreiber István; 45. Schubert György; 46. Schwartz György; 47. Schwartz József; 48. Sichermann István; 49. Steiner Béla; 50. Steiner István; 51. Steiner Miklós; 52. Strumpf Sámuel; 53. Szarvas Imre; 54. Tihanyi Sándor; 55. Venezián Sándor; 56. Weinberger Dezső; 57. Weinberger Imre; 58. Weinberger László; 59. Weltinger József; 60. Wolf András; 61. Wolf László.
- Adatközlők: *Dorogi Ferenc* (Siófok, sz. 1924) (1991) *Glancz Gusztáv* (Siófok, sz. 1903) (1990), (1991) *Réti Róbertné, Sándor Anita* (Budapest, sz. 1927) (1991) *Rothschild Imre* (Siófok, sz. 1909) (1991)
- 48 Veszprém Megyei Levéltár. A veszprémi zsidó gettó névsora. Dr. Andrassy Antal által felhasznált levéltári forrás pontosított adatai. 1944. június elejétől Veszprémben a komakúti volt laktanyában összevont zsidó táborban lévő siófokiak (szül. hely, idő és foglalkozás; a név után: + megölték, ill. bizonytalan a sorsa: ?):
1. Dr. Kertész Dezső + Keszthely, 1892. október 2. rk., fogorvos. 2. Dr. Kertész Dezsőné (Ligeti Rózsi) + Kaposvár, 1896. október 11. rk., htb. 3. özv. Ligeti Lajosné (Sulzer Rozália) + Kaposvár, 1873. október 7. htb. 4. Strumpf Magdolna Siófok, 1924. december 25. rk., fodrász. 5. Strumpf Sámuelné (Reimand Sarolta) + Nagyberény, 1887. szeptember 16. 6. Burg Andorné (Strumpf Ilona) + Balatonkiliti, 1908. augusztus 3. htb. 7. Burg Mária + Siófok, 1930. április 20. tanuló. 8. Kardos Gyuláné (Brust Katalin) + Sárkeresztúr, 1898. december 9. htb. 9. Vértess Istvánné (Weisz Ilonka) + Velence, 1907. április 30. htb. 10. Pollák Ernő +Zalalövő, 1890. június 22. fuvaros. 11. Pollák Ernőné (Schwartz Riza) + Ádánd, 1893. március 20. htb. 12. Schwartz Aladár + Ádánd, 1888. szeptember 28. kereskedő. 13. Schwartz Aladárné (Gottlieb Irma) + Lajoskomárom, 1885. március 19. htb. 14. Klein Dániel + Székesfehérvár, 1876. december 30. ügynök. 15. Klein Dánielné (Gattesmann Róza) + Vác, 1805. október 15. htb. 16. Ornstein Mártonné (Weisz Magda) + Gödöllő, 1916. december 18. htb. 17. Ornstein Zsuzsa + Siófok, 1937. június 3. tanuló. 18. özv. Weisz Albetné (Schwartz Margit) + Nagyberény, 1886. február 2. htb. 19. Weltinger Mátyásné (Basch Ilona) Szombathely, 1902. január 17. htb. 20. Weltinger János + Csepreg, 1929. április 30. napszamos. 21. Weltinger Frigyes + Budapest, 1942. november 16. gyermek. 22. Hoffmann Izsó + Üzmény, 1872. szeptember 17. pék. 23. Hoffmann Izsóné (Neumann Johanna) + Nagypolcsány, 1875. április 15. htb. 24. Hoffmann Dezső + Gyömöre, 1929. augusztus 15. pékínas. 25. Frühzeitig Árpádné (?) + (?) 1896. augusztus 20. htb. 26. Beck Endréné (Hoffmann Franciska) + Siófok, 1916. január 16. htb. 27. Beck Ágnes + Siófok, 1937. július 6. tanuló. 28. Klein Emilné (Katz Ilona) + Nagyszőlős, 1921. május 16. varrónő. 29. Klein Erika + Budapest, 1941. augusztus 19. gyermek. 30. Baruch Nándorné (Fuchs Katalin) + Budapest, 1904. július 6. htb. 31. Baruch György + Budapest, 1932. augusztus 15. tanuló. 32. özv. Schecker Ignácné (Prek Franciska) + Cell-dömölk, 1875. szeptember 8. htb. 33. Mandl Ida + Lep-sény, 1896. június 15. htb. 34. Kelemen Andorné (Deutsch Erzsébet) + Ádánd, 1897. május 29. kereskedő. 35. özv. Steiner Izidorné (Deutsch Margit) + Ádánd, 1886. december 10. kereskedő. 36. özv. Immerglück Istvánné (Steiner Róza) + Budapest, 1914. augusztus 3. htb. 37. Immerglück Zsuzsanna + Budapest, 1936. december 10. tanuló. 38. Weisz Sámuel + Botpalád, 1888. december

25. kereskedősegéd. 39. Weisz Sámuelné (Markovits Rózi) + Nagyszöllős, 1894. április 28. htb. 40. Weisz Ida + Budapest, 1931. szeptember 29. tanuló. 41. Weisz Antal + Budapest, 1931. szeptember 29. tanuló. 42. Fränkel Ignác + Tiszakelecsény, 1890. március 16. vendéglős. 43. Fränkel Ignácné (Zuzmann Cecília) + Nagybánya, 1889. április 7. htb. 44. Fränkel Olga + Budapest, 1925. október 18. htb. 45. Singer Károly + Tab, 1883. szeptember 24. nyomdász. 46. Singer Károlyné (Klein Rózi) + Jászberény, 1885. november 6. htb. 47. Breuer Mórné (Stern Hermína) + Mezőberény, 1891. május 6. htb. 48. Szalai Simonné (Leopold Szeréna) + Székesfehérvár, 1887. február 28. htb. 49. Szalai Simon + Veszprém, 1883. szeptember 5. villanszerelő. 50. Nádas Miksa + Fegyvernek, 1885. június 6. bérgazdálkodó. 51. Nádas Miksáné (Kappel Sarolta) + Gyulafehérvár, 1884. október 26. htb. 52. Nádas Klára + Siófok, 1911. december 20. szikvízgyártó. 53. özv. Robinsohn Hermanné (Steiner Száli) + Nagybábony, 1855. június 15. magánzó. 54. Hirsch Józsefné (Horváth Ilona) + Budapest, 1897. augusztus 29. htb. 55. Hirsch József + Ádánd, 1895. augusztus 27. kereskedő. 56. Hirs István + Siófok, 1933. március 19. tanuló. 57. Steiner Antal Velence, 1871. március 31. børsőző. 58. Steiner Antalné (Deutsch Berta) + Ádánd, 1873. június 25. htb. 59. Deutsch Sándorné (Grosz Gizella) + Siófok, 1900. június 10. htb. 60. Deutsch János + Siófok, 1932. január 10. tanuló. 61. Grosz Géza + Balatonszabadi, 1871. július 17. szabó. 62. özv. Bruch Mórné (Singer Laura) + Mohács, 1866. február 26. htb. 63. özv. Gausl Dánielné (Klein Teréz) + Seregélyes, 1868. szeptember 29. eltartott. 64. Grosz Sándorné (Gausl Sári) + Pákozd, 1897. augusztus 14. htb. 65. özv. Fischof Márkusné (Heimlich Netti) + Apostag, 1855. december 8. htb. 66. Weisz Jenőné (Fischof Júlia) + Rác-majsa, 1883. május 6. htb. 67. Rothschild Pál + Zalaláp, 1878. november 30. alkalmi munkás. 68. Rothschild Pálné (Poltzer Flóra) + Pusztakovácsi, január 20. htb. 69. Rothschild Boriska Pusztakovácsi, 1913. május 3. htb. 70. Rothschild Erzsébet Zágráb, 1905. augusztus 5. szabósegéd. 71. özv. Bauer Józsefné (Rosendorn Karolin) + Büssü, 1873. szeptember 21. htb. 72. Bauer Rózi Somogyzil, 1905. április 8. htb. 73. Bauer Erzsébet Somogyzil, 1913. július 6. szabósegéd. 74. Altman Teréz + Budapest, 1888. június 5. htb. 75. özv. Márkus Sándorné (Weisz Irma) + Túrje, 1879. szeptember 12. htb. 76. Lövinger Erzsébet ? Túrje, 1923. január 16. htb. 77. özv. Székely Józsefné (Freund Irma) + Veszprém, 1878. június 14. nyugdíjas. 78. özv. Hoffmann Sándorné (Grünkut Ilona) + Szombathely, 1879. december 17. nyugdíjas. 79. Sándor Miklósné (Braumann Mária) + Felsőíreg, 1900. szeptember 14. htb. 80. Gombos Hugóné (Schwarcz Jolán) + Székesfehérvár, 1892. április 24. htb. 81. Herskovits Mórné (Martin Frida) + Székesfehérvár, 1889. április 2. htb. 82. Glancz Gusztávné (Thurn Margit) + Győr, 1901. december 16. htb. 83. Glancz Zsuzsa + Siófok, 1929. június 23. tanuló. 84. Dr. Salamon Pálné (Gombos Éva) Siófok, 1922. november 12. htb. 85. Schiffer Paula + Siófok, 1873. május 5. szabónő. 86. Schiffer Irma + Siófok, 1883. május 8. htb. 87. Schiffer Rózsa + Siófok, 1885. október 6. htb. 88. Weisz Erzsébet + Siófok, 1909. január 26. htb. 89. Gerber Olga + Siófok, 1891. május 21. nyugdíjas. 90. Neumann Miksa + Eger, 1885. július 3. faesztergályos. 91. Neumann Miksáné (Fischer Margit) + Kaposvár, 1889. március 16. htb. 92. Weinberger Ödön + Jut, 1879. július 22. női szabó. 93. Kohn Endréné (Kertész Erzsébet) + Perkáta, 1898. június 25. htb. 94. Klein

Simonné (Stern Erzsébet) + Győr, 1893. november 7. htb. 95. Neubauer Dezsőné (Kohn Jolán) + Ádánd, 1890. augusztus 9. htb. 96. Goldschmied István + Székesfehérvár, 1891. december 12. keresk. utazó. 97. Goldschmied Istvánné (Büchler Mária) + Pécs, 1895. augusztus 25. htb. 98. özv. Büchler Mórné (Deutsch Rózsa) + Mocsolád, 1868. augusztus 17. eltartott. 99. Glück Sándor + Budapest, 1887. április 18. címfestő. 100. Glück Sándorné (Ferl Gizella) + Nyírbátor, 1903. augusztus 28. htb. 101. özv. Glück Ignácné (Groszmann Sarolta) + Budapest, 1860. május 2. htb. 102. Glück Ferenc + Székesfehérvár, 1943. augusztus 3. csecsemő. 103. Weisz Jenő + Siófok, 1873. június 25. cipész. 104. Schwarcz József + Velence, 1880. november 26. kereskedő. 105. Mautner Ignác + Varjas, 1873. december 4. napszámos. 106. Katz Emil ? Nagyszöllős, 1924. szeptember 30. ápoló. 107. Feldmayer Aladár ? Tiszakürt, 1891. április 26. lakatossegéd. 108. Feldmayer Aladárné (Waldhauser Irma) + Füle, 1884. augusztus 14. htb. 109. özv. Waldhauser Gyuláné (Schwarcz Mária + Füle, 1864. január 24. eltartott. 110. Tihanyi Sándor + Somogyjád, 1891. január 24. földműves. 111. Tihanyi Sándorné (Klein Irma) + Torvaj, 1894. április 20. htb. 112. Tihanyi Ferenc + Budapest, 1928. november 1. tanuló. 113. Pollák Ignác + Magyar-szék, 1893. október 2. cipész. 114. Pollák Ignácné (Rechnitz Ilona) + Bonnya, 1889. november 10. htb. 115. Steiner Lajosné (Pollák Adél) + Nagyszokoly, 1917. június 21. cipőfelsőrész-készítő. 116. Steiner Tamás + Siófok, 1940. július 7. gyermek. 117. özv. Spitzer Gyuláné (Rechnitz Ilona) + Kapoly, 1887. április 6. htb. 118. Kreismann Józsefné (Spitzer Irén) + Szakcs, 1909. március 6. htb. 119. Kreismann Mária + Siófok, 1936. február 1. tanuló. 120. Donáth Pálné + Eger, 1865. augusztus 20. eltartott. 121. özv. Fodor Jenőné (Róth Lenke) + Sárd, 1885. augusztus 25. eltartott. 122. Fodor Katalin + Budapest, 1906. június 16. géphímzőnő. 123. Eisenberger Jenőné (Fodor Frida) + Nagykáta, 1912. március 12. htb. 124. Eisenberger Péter + Budapest, 1943. június 20. gyermek. 125. Weinberger Éva + Siófok, 1928. július 23. varrónas. 126. özv. Weinberger Henrikné (Adler Hedvig) + Szentmihályúr, 1893. november 11. htb. 127. Weinberger Tibor + Siófok, 1933. augusztus 22. tanuló. 128. Weinberger Sándor + Jut, 1877. augusztus 3. kárpitos. 129. Weinberger Sándorné (Engel Fáni) + Balatonfőkajár, 1876. március 14. htb. 130. Márkus Györgyné (Weinberger Anna) + Siófok, 1920. július 31. htb. 131. Márkus István Siófok, 1944. április 30. csecsemő. 132. Pick Mór + Nagyszokoly, 1879. május 1. gabonabizományos. 133. Pick Mórné (Steinhardt Júlia) + Lengyeltóti, 1881. január 1. htb. 134. Nattán Mór + Balatonfőkajár, 1882. május 14. kereskedő. 135. Nattán Mórné (Krausz Margit) + Sárbo-gárd, 1889. július 11. htb. 136. Lóvi Ármin + Herencsvölgy, 1884. október 18. üveges. 137. Lóvi Árminné (Sámuel Frida) + Siófok, 1883. május 28. kereskedő. 138. Deutsch Sámuel + Miskolc, 1882. július 8. újságbizományos. 139. Goldberger Sámuelné (Weisz Regina) + Siófok, 1869. december 24. eltartott. 140. Sándor Irméné (Fekete Anna) + Budapest, 1884. április 8. htb. 141. Sándor Anita Mária Budapest, 1927. április 28. fényképész-tanonc. 142. özv. Szabados Árminné (Kövesdi Antónia) + Szeged, 1873. május 26. eltartott. 143. Szabados Ibo-lya + Budapest, 1900. január 21. alkalmi munkás. 144. Darvas Sándor + Veszprém, 1889. február 27. gazdálkodó. 145. Hellschein Fülöp + Budapest, 1873. szeptember 19. magánzó. 146. Hellschein Fülöpné (Karpelesz Mina) + Cece, 1878. szeptember 25. htb. 147. özv. Neu Mórné

- (Singer Rozália) + Budapest, 1869. január 31. eltartott. 148. Schubert Béla + Budapest, 1886. augusztus 10. kereskedő. 149. Schubert Béláné (Neu Albine) + Vircsolog, 1887. szeptember 13. htb. 150. Schubert Piroska + Budapest, 1919. május 31. htb. 151. özv. Rónai Adolfné (Vogel Zseni) + Tab, 1861. szeptember 18. nyugdíjas. 152. Kardos Gyuláné (Rónai Ilona) + Siófok, 1883. augusztus 7. htb. 153. özv. Muth Józsefné (Reich Teréz) + Koppánymegyer, 1872. május 18. htb. 154. Reich Dávid + Nyim, 1860. július 22. kereskedő. 155. Reich Dávidné (Weisz Teréz) + Boleszkó, 1869. december 14. htb. 156. özv. Frisch Józsefné (Gottlieb Róza) + Baja, 1869. augusztus 18. nyugdíjas. 157. Guttenberg Dezsóné (Weber Rózsai) + Tótszék, 1898. október 15. htb. 158. Schlesinger Lászlóné (Guttenberg Ilona) + Karád, 1922. május 1. htb. 159. Guttenberg László + Karád, 1928. június 23. napszámos. 160. Guttenberg Gyula + Karád, 1930. március 16. tanuló. 161. Schlesinger Katalin + Siófok, 1942. december 15. csecsemő. 162. Bruszt Lipót + Budapest, 1881. július 11. nyugdíjas. 163. Bruszt Lipótné (Langer Margit) + Budapest, 1891. március 17. htb. 164. Weisz Jenőné (Deutsch Eszter) + Felsőszentiván, 1886. október 23. htb. 165. Deutsch Lipót + Buszák, 1867. július 17. magánzó. 166. Deutsch Lipótné (Makler Róza) + Kánya, 1872. május 1. magánzó. 167. Weisz József + Siófok, 1892. március 15. szobafestő. 168. Weisz Józsefné (Schlesinger Janka) + Magyarszék, 1885. augusztus 8. htb. 169. Weisz Sarolta + Siófok, 1886. június 14. htb. 170. Kardos Herman + Siófok, 1878. március 15. magánzó. 171. Grosz Farkas + Miskolc, 1875. március 7. ny. rabbi. 172. Grosz Farkasné (Littmann Etel) + Ribnik, 1872. január 6. htb. 173. özv. Scheiber Árminné (Neubauer Gizella) + Felsőnyék, 1878. április 20. htb. 174. özv. Neubauer Pálné (Krausz Cecilia) + Simontornya, 1854. május 10. htb. 175. Posner Erzsébet + Nagykanizsa, 1894. július 11. htb. 176. Posner Katalin + Siófok, 1905. május 20. htb. 177. özv. Luria Miksáné (Weisz Mária) + Tamási, 1856. június 16. htb. 178. Rosenthal Fülöp + Tolcsva, 1895. november 11. pincér. 179. özv. Korein Samuné (Weisz Katalin) + Somberény, 1864. május 8. nyugdíjas. 180. Freud Károly (rk.) + Siófok, 1893. március 27. kereskedő. 181. Freud Károlyné (Zuzig Piroska) (rk.) + Zsolna, 1899. március 16. htb. 182. Siklós Zsigmondné (Braun Dóra) (rk.) + Érsekújvár, 1890. augusztus 12. htb. 183. Propper Gyuláné (Fónagy Sári) (ág.ev.) + Budapest, 1903. április 30. htb. 184. Nagy Jenő (rk.) + Kőröshegy, 1889. április 4. MÁV főpályamester. 185. Nagy Júlia (rk.) + Kőröshegy, 1898. március 8. htb. 186. Ruidler Gusztávné (Horváth Mária) (rk.) + Marosagárd, 1889. március 20. kereskedő. 187. Sándor Imre (ref.) + Simánd, 1881. június 25. penziótulajdonos. 188. Bérczi Elemérné (Hellschein Ilona) (rk.) + Gyöngyös, 1904. május 19. htb. 189. Bérczi Marianna (rk.) + Budapest, 1935. január 12. tanuló. 190. Bérczi István (rk.) + Siófok, 1937. március 6. gyermek. 191. Fassel Biánka (rk.) ? Budapest, 1897. augusztus 23. nevelőnő. 192. Altmann László + Budapest, 1898. szeptember 15. szabó. 193. Hoffmann József Vég-szállás, 1907. május 29. pék. 194. Ligeti József + Kaposvár, 1901. március 16. szabó. 195. Dr. Siklós István Budapest, 1919. október 7. cipőfelsőrész-készítő. Veszprémben, a Horthy Miklós utcai gettóban elhelyezett zsidók Siófokról: 196. Friedmann Herman + Hajdúhadháza, 1876. 197. Friedmann Hermanné (Stern Betti) + Radom, 1875.
- Andrássy Antal*: Siófok 1919 és 1945 között. = Siófoli Város történeti tanulmányok. Szerk. dr. Kanyar József. Siófok, 1989. 438–441.
- 49 Schematismus. Dioecesis Wesprimiensis, 1949. 69. Lélekszám 1949-ben:
Siófok:	3823 kat.	451 ref.	108 ev.	23 más	36 izr.
B.-újhely:	845 kat.	152 ref.	42 ev.	3 más	14 izr.
	4668 kat.	603 ref.	150 ev.	26 más	50 izr.
- 50 *Dorogi Ferenc* (Siófok, sz. 1924). közlése. Siófok, 1991. május 25. és *Glancc Gusztáv* (Siófok, sz. 1903.) szíves írásbeli közlése. Budapest, 1991. július 17.
- 51 Siófokról kivándorolt zsidók: *John Hirsch* színházi rendező (Kanada), *dr. Fábrián Tibor* chicagói főrabbi (USA), *Radó János* (USA), *Strumpf Magdolna* (Argentína), *Pártos Magda* (Svájc), *Kerekes István* (Ausztrália), *Egri György* író, újságíró (Kanada), Freud Károly, Freud József, Freud György (Ausztrália), Bruszt György (Bros Arje), Bruszt Dezső, Bruszt Dezsóné, Bunczlauer Sándor, Bunczlauer György, Weltinger Mátyás (Izrael) ... Adatközlők: *Dorogi Ferenc* (Siófok), *Réti Róbertné, Sándor Anita* (Budapest és *Mr. Jehuda Deutsch* (Natanya) Izrael szíves levélbeli közlése. 1988. március 11.
- 52 *Dorogi Ferenc* (Siófok, sz. 1924), szíves közlése. Siófok, 1991. május 25.
- „Az utolsó hittanórám 1955-ben volt. Váltakozva egy-egy családnál tartottuk, a *Weiszeknél*, a *Krauszéknál* vagy a *Schwartzéknál*!”
- 53 1976. szeptember 7-én a régi siófoki zsinagógában *Rothschild Flóra* és *Stefan Tree* kötöttek házasságot. *Kálmán Tamás* főkantor éneke után *Landeszman György* rabbi szólt az ifjú párhoz, majd felolvasta a hagyományos házasságlevelet. A fiatalok és az örömszülők kidduson látták vendégül a rokonokat és a nagy számban megjelent ünneplő közönséget.

JÓZSEF SEBESTYÉN MATYIKÓ: THE HISTORY OF THE JEWISH
COMMUNITY OF SIÓFOK

Resume

The present study is the first to summarize the history of the Jewish community of Siófok. Being the first, the study publishes a lot of new data and material based on the author's own researches and collections.

Using archival sources the study shows the beginnings of Jewish trade at Siófok (on 10 April, 1825 the Siófok „shopping house” is let to a Jew called Schrenk by the Chapter of Veszprém). From that time on more and more Jewish enterprises had been formed soon one after the other (e. g. in the field of corn trade), which involved the settlement of a significant number of Jews. Mátyás Muth, a leaseholder Jew settled at Siófok in 1828, whose 5 sons also stayed at Siófok (Mór, József, Simon, Ádám and Sándor) and this family had become the core of the Jewish community formed in 1875. Their activity considerably contributed to the development of Siófok as a trade and a health resort and to the faster urbanization.

The neologian parish was formed in 1875, its first rabbi was Mór Dessauer. The synagogue was finished in 1878. Already in the first year of the foundation they ran a Hungarian-speaking school, an outstanding teacher of which was Adolf Rónai (1859–1932). Such eminent personalities as Dr Géza Révész psychologist, Imre Kálmán world-famous oreretta composer and Ferenc Révész-Ferrymann painter and many others were educated by him.

The study analyses all the stages of development and change, writes about the traditional associations

and clubs like Chevra Kadisa, the Jewish Women's Club of Siófok, Jewish Girls's Club and Jewish Youth Club.

The author in his study – based on his own collections – shows the role and importance of the Jews and their considerable activity (Lipót Karpelesz, Dr Emil Friss, Dr Károly Lukács, Zoltán Rabin, Arthur Pártos, Aranka Sámuel and Pál Goldberger) in the economic, social and cultural life of Siófok from the point of view of cultural history, giving a detailed and complex picture.

In the year of the outbreak of the Second World War the Jewish community had a population of 500 people. The study describes the tragedy of the Jews of Siófok in detail, the impact of the anti-Jewish laws, the forced labour services and the deportation – which together caused the destruction of the Jewish community of Siófok. Out of the total number of the deported Jews 15 women and 3 men, of the men on forced labour services 38, of those who had fled to Budapest 16 people returned at the beginning of 1945. They reorganized the Jewish community under very difficult circumstances. The community taxation officially began in 1948, at that time there were 30 tax paying Jewish families in the town. At Siófok at the place of the old synagogue, which had been pulled down, the new one was inaugurated on 12 June 1986, the first synagogue built after 1945 in Hungary.

JÓZSEF SEBESTYÉN MATYIKÓ: DIE GESCHICHTE DES SIÓFOKER JUDENTUMS

Zusammenfassung

In dieser Arbeit wird zuerst die Geschichte des Siófoker Judentums und der Gemeinde zusammengefasst. Da es um eine erste Zusammenfassung handelt, werden viele neue Materialangaben, die aus der eigenen Untersuchung des Verfassers stammen, in dieser Arbeit publiziert.

Durch die Archivquellen stellt die Arbeit die Anfangszeit des Siófoker Judenhandels vor. (Am 10. 1825 vermietete das Veszprémer Domkapitel einem Juden namens Schrenk das Siófoker Kaufhaus.) Von dieser Zeit wurde jüdische Unternehmen in rascher Folge gegründet, (z.B. auf dem Bereich des Getreidehandels) und diese Tatsache wurde mit der Einsiedlung zahlreichen Juden begleitet. Im Jahre 1828 siedelte sich der Arrendator-Jude namens Mátyás Muth in Siófok an, und seine 5 Söhne, Mór, József, Simon, Adám und Sándor wurden die Begründer der im Jahre 1875 gegründeten Gemeinde. Ihre Tätigkeit half in bedeutender Masse, Siófok zu einem Kurort und einer Handelsstadt zu entwickeln, die Siedlung zu urbanisieren.

Die neologe Gemeinde wurde im Jahre 1875 gegründet, ihr erster Rabbi heisste Mór Dessauer und im Jahre 1878 wurde die Synagoge aufgebaut. Schon im Jahre der Begründung betätigte man eine ungarischsprachige Schule, deren hervorragender Lehrer Adolf Rónai (1859–1932) war. Seine Schüler waren die folgenden ausgezeichneten Personen: Psychologe Dr. Géza Révész, weltberühmter Operettkomponist Imre Kálmán, Kunstmaler Ferenc Révész-Ferryman u. s. w.

In der Arbeit wird jede Periode der Entwicklung und der Veränderung analysiert, werden die traditionellen Vereine untersucht: Chevra Kadisa, das Siófoker israelitische Frauenverein, das jüdische Mädchenverein und das jüdische Jugendverein.

Der Verfasser demonstrierte durch die eigenen Sammlungen ausführlich und komplexweise die kulturgeschichtliche Rolle, Bedeutung und die hervorragende Tätigkeit des Judentums in dem wirtschaftlichen, gesellschaftlichen und kulturellen Leben von Siófok. (Lipót Karpelesz, Dr. Emil Friss, Dr. Károly Lukács, Zoltán Rabin, Arthur Pártos, Aranka Sámuel, Pál Goldberger.)

Im Jahre des Ausbruches des Zweiten Weltkrieges betrug die Bevölkerungszahl der Gemeinde etwa 550 Seelen. In der Arbeit wird eine ausführliche Untersuchung der Tragödie der Siófoker Gemeinde angegeben, werden die Folgen der Judengesetze analysiert, werden die Einzelheiten der Deportation und die Arbeitsdienstverpflichtung beschrieben, die den Untergang des Siófoker Judentums hervorriefen. Am Anfang 1945 kehrten nur 15 deportierte Frauen und 3 Männer, 38 zum Arbeitsdienst verpflichteten Männer und 16 nach Budapest entflohenen Personen heim. Die Heimgekehrten reorganisierten unter sehr schweren Umständen die Gemeinde. Die amtliche Steuerzahlung für die Gemeinde fing im Jahre 1948 an, zu dieser Zeit lebten in Siófok 30 steuerzahlenden Familien. Am 12. Juli 1986 wurde die erste nach 1945 in Ungarn gebaute neue Synagoge in Siófok an der Stelle der alten abgerissenen eingewiechen.